

1853

Dr. ILIE GROPȘIANU

VINCENTIU BABEȘ

1938

EDITURA REGIONALEI BĂNĂȚENE „A S T R A” TIMIȘOARA

1853.

Biblioteca Centrală
Raională Arad

141321

V 1970

DR. ILIE GROPSIANU

*

VINCENȚIU BABEȘ

Amintiri

Biografia lui Vincențiu Babeș

Patru scrisori

Amintirile unui octogenar

Spre țară...

Acte

**Reînhumarea osemintelor lui
Vincențiu Babeș**

Vincentiu Babeş 1821—1907

Amintiri

În cuvântarea Sa ținută la 30 Mai c. la Academia Română, Majestatea Sa Regele a zis: „...un simbol își are deosebita lui însemnătate. V'ați gândit... de a face o permanentă legătură între trecut și viitor... ați dorit prin acest gest să aduceți în mijlocul Domniilor Voastre sufletele marilor făuritori ai Țării noastre de astăzi... *legătura între ceea ce a fost ieri și ceea ce trebuie să fie mâine.* În toată dezvoltarea culturală a României, pe zi ce trecem și cu orice timp în care facem un pas înainte, în sufletele noastre nu trebuie să uităm ceea ce a fost trecutul nostru, căci pentru înălțarea culturală a țării noastre trebuie să desgropăm temelii vechi și pe aceste temelii de altădată să clădim construcția cea mai frumoasă și cea mai strălucitoare a culturii României de mâine...”. Apoi a terminat: „În dorința ca să arătați toți cum se știe să se lege un trecut cu un viitor”.

Cuvintele regale se potrivesc de minune și cu galeria marilor dispăruți ai Banatului și'n Pantheonul amintirilor noastre loc luminat, loc

de cinste i se cuvine și aceleia care a fost Vincențiu Babeș.

În rândurile de mai jos încercăm să reînprospătăm amintirile cari ne cheamă spre acest aprig luptător național al Banatului nostru.

Întreg românismul din fosta monarhie, începând dela 1861, era condus de „comitetul național” și până la 1892, în fruntea lui a stat Vincențiu Babeș, care a fost ales în 4 rânduri deputat al cercului nostru dela Sasca Montană. În această calitate, numele lui, la Sasca, a rămas și până în ziua de astăzi — un simbol, care și acum îndeamnă și aprinde...

În tinerețele mele am avut fericitul prilej să trăiesc trei ani și jumătate în familia Mocioneștilor și alți cinci ani în biroul avocațial al lui Babeș, la Budapesta. Nu e mirare deci că „pe drumul lung și cunoscut mai trec din vreme'n vreme” spre aceste două familii ilustre, de al căror nume e legată întreaga istorie a redeștepțării noastre naționale, toate evenimentele mari politice din cea de a doua jumătate din secolul trecut.

Fie ca deputat în parlamentul Ungariei, unde a luptat decenii întregi cu energie neînfrântă pentru apărarea drepturilor naționale ale poporului român din Ungaria, fie alături de marele Șaguna, având partea leului la reînființarea ve-

chei noastre metropolii, Vincențiu Babeș a bine-meritat dela națiune.

Director al învățământului din Banat, pe românii bănățeni i-a ajutat mai mult în lunga și spornica lui viață. Până la adânci bătrânețe venea la noi în Banat, poposind vara la cuscrul său *Sofronie Liuba*, fost învățător din *Măidan*. Toată lumea îl cunoștea și-l adora ca pe un patriarh, numindu-l „*Babeș cel mare*”. Numele lui era un strigăt al învingerii. În copilăria mea, când ajungeam noi copii pe culmi sau pe vârful de stânci, strigam „să trăiască Babeș”. — Reminiscențele acestea sunt din însuflețirea cea mare pe care am supt-o din sânul mamei noastre, în luptele politice purtate cu glorie de poporul nostru pe acele vremuri. La 1884 eu priveam actul alegerii lui Babeș din pragul unei case, purtat de mână de mama mea, căci abia împlinisem 3 anișori. — Insuflețirea aceasta a trecut în sânge și numele lui Babeș a devenit proverbial în părțile noastre.

În Banat cerceta adeseori familia *Mocioneștilor*, la *Foeni*, *Birchiș*, *Bulci* și *Căpâlnaș*, care l-a considerat de cel mai vrednic aderent și amic al ei. Incepând cu Petru și Andrei Mocioni, apoi Ecaterina, Antoniu, George, Zeno, Alexandru și Eugeniu, toți au ajutat pe învăpăiatul naționalist Babeș în toate acțiunile lui naționale. Cu

acești protectori ai românismului îl vedem muncind din tinerețe și până la adânci bătrânețe în toate cauzele mari ale neamului nostru. Familia Mocioni n'a avut nici când aderent mai sincer, iar sutele de subvenții și burse, ajutoare bănești prin cari s'a făcut nemuritoare această ilustră familie, făcând în vremuri grele posibilă înaintarea noastră culturală, prin sfatul înțelept al lui Babeș, ajungeau la cei mai vrednici. Toți fruntașii noștri depe acele vremuri erau stipendiații familiei Mocioni.

Vastele biblioteci dela Căpâlnaș și Birchiș tot sub îngrijirea lui Babeș s'au îmbogățit cu cele mai prețioase cărți referitoare la trecutul nostru. Jurnalisticăi noastre, începând cu „Albina” lui Babeș, tot familia Mocioni i-a asigurat existența.

De pe la 1900 — fiind de 80 de ani — Vincențiu Babeș s'a retras cu totul, totuși nici cele mai adânci bătrânețe nu l'au împiedicat să cerceteze pe membrii familiei Mocioni la Budapesta sau la vetrele lor din Banat. În tot anul, de obicei după Paști, la întoarcere dela ședințele Academiei Române, al cărei membru a fost încă dela înființarea ei și unde mergea tot mai rar răzimat de brațul fiului său Victor, marele bacteriolog, tot membru și el al acestei înalte instituțiuni culturale. La academie a făcut și comunicarea despre „Viața lui Andrei Mocioni”, iar

în „Enciclopedia Română” tot Babeș a scris „Monografia familiei Mocioni”, deși nu în întregime, îmbolnăvindu-se greu în Ianuarie 1901. Toate acestea le-am auzit din gura lui Babeș. L-am cunoscut în luna August 1900. Plecat la universitatea din Budapesta, norocul m'a dus din primele zile în biroul avocatului *Dr. Emil Babeș*, fiul marelui Babeș. Peste câteva zile am fost trimis cu unele dosare la *Vincentiu Babeș*. Am tresărit. Amintirile copilăriei m'au împresurat. Nu știam că marele Babeș mai trăiește încă, căci în liceul maghiar ne era interzisă citirea puținelor ziare românești. Și începând de atunci și până la moarte, l-am cercetat aproape zilnic, când stam la Budapesta. Il preocupa un singur lucru: Cauza sfântă și mare a bisericii noastre. În congresul național-bisericesc dela Sibiu se decisese punerea în curgere a procesului contra bisericii sârbe pentru recăștigarea mănăstirilor din Banat: *Mesici, Bezdin* și cea a *Sfântului Gheorghe*, despre cari Babeș credea, că sârbii nu pot dovedi a fi întemeiate de dânsii, iar noi le pretindem de ale noastre, fiind situate între români. La despărțirea ierarhică a bisericii noastre de către sârbi, chestia mănăstirilor a rămas nerezolvată ca și a unor comune mixte din Banat, dintre cari unele și-au recăștigat averea numai prin procese lungi și costisitoare, iar altele

tot mixte au rămas sub ierarhia bisericii sârbești și până în ziua de astăzi. Însărcinat de Mitropolitul *Ion Mețianu* și de comisiunea pentru despărțirea ierarhică, Babeș — cu sârguința unei albine — aduna la acea etate înaintată multe, foarte multe documente privitoare la originea mănăstirilor ca apoi într'un memoriu să argumenteze și să adeverească justa pretențiune a românilor, iar eu copiam caligrafic toate aceste documente. În congresul național dela 1900 — deși octogenar — Babeș ținuse o vorbire în această chestie a mănăstirilor, cuvântare plină de argumente istorice bine grupate, cari denotau o perfectă memorie și judecată. Dintre autorii consultați de Babeș în acest sens, îmi aduc aminte de Theiner, F. Pesthy și Szentkláray, apoi amintea o mulțime de autori slavi, opuri scrise în limba paleoslovenă, pe care bătrânul Babeș, ca și pe cea sârbă, o cunoștea foarte bine, fiind crescut la sârbi. Se plângea adesea, că nu avem slaviști și că e mare pagubă aceasta, căci în limba paleoslovenă sunt scrise multe date importante ale trecutului nostru, mai cu seamă despre „chinezate”, despre cari susținea — ca și despre istoria noastră începând dela Romani și până la întemeierea Principatelor, că singurul bărbat, în stare să scrie istoria acestei epoci atât

de întunecate ar fi fost *profesorul Dimitrie Onciu*, decedat apoi și el.

Datele istorice adunate și spicuite, bătrânul Babeș avea răul obicei să le scrie pe hârtiuțe foarte mărunte, unele cu litere microscopice și greu de descifrat, chiar și pe plicurile scrisorilor primite. Pentru acest motiv greu le copiam. Hârtiuțele acestea apoi legate cu fâșii late de hârtie groasă erau bine păstrate, însă așa de bine, că trebuiau ceasuri întregi căutate. Slăbit la vedere, orice scrisoare o ducea până aproape de ochi, scrutându-o cu un ochiu închis și prin ochelari foarte măritori. Căutându-și însemnările prin rafturile bogate ale bibliotecii, da peste altele, le frunzărea pe acestea, cari se aglomerau și începând să-mi istorisească conținutul lor, se abătea de multe ori dela obiect. O parte bună a acestui memoriu am descris-o și am multiplicat-o la șaphirograf, fiind onorat de bătrânul Babeș cu suma de 100 florini, bani mulți pe atunci pentru un student ca mine! Aceste însemnări au servit apoi ca dovezi în procesul intentat pentru mânăstiri, contra sârbilor, la sfatul împăratului dat metropolitului nostru în audiențele dela 1901 și 1902, — cum mi-a spus Babeș.

Obiectul de căpetenie, pot zice unicul, al convorbirilor zilnice cu mine — era istoria neamului. Membru în secția istorică a Academiei Ro-

mâne, el s'a ocupat îndelung și temeinic cu cercetările istorice, iar biblioteca lui era un adevărat laborator de istorie. Prima și bogata lui bibliotecă a ars la anul 1875, căzând pradă focului multele-i însemnări, dar o comoară nouă se strânsese pe la anul 1901 și apoi mai târziu eu însumi am pachetat nouă lăzi mari cu cărți primite în parte dela Academia Română, iar cele mai multe cumpărate pe banii familiei Mocioni. Toate aceste cărți au fost apoi expediate la Căpâlnaș, pe adresa familiei Mocioni, unde peste 2—3 ani le-am aflat nedespachetate și apoi împreună cu d-șoara Ecaterina de Mocioni, contesa Teleky, le-am despachetat și le-am așezat în biblioteca Mocioneștilor. O parte mare a însemnărilor au rămas în posesia fiilor lui Babeș, morți și ei: Emil și Titus... Unde vor fi ajuns aceste însemnări prețioase, — nu am cunoștință,

Lucrând împreună în bibliotecă, îi plăcea mult bătrânului Babeș să-mi vorbească de sfinții slavilor *Ciril și Metod*, despre cari da cu socoteala că ar fi fost Români de origine. Aceasta era obiectul de predilecțiune al povestirilor lui și-mi spunea că și papa dela Roma i-a intercalat pe acești sfinți ortodocși în șirul sfinților catolici, săvârșindu-le pomenirea în ziua de 7 Iulie, la calendar. Mă iniția-se binișor bătrânul în chestia bogomilismului, explicându-mi

rostul proverbului maghiar: „l-a părăsit ca Sf. Pavel pe valahi” — în sensul că apostolii sectei paveliene fără nici un succes de prozelitism, au fost nevoiți să plece aiurea dintre români. Ii mai plăcea să vorbească despre Șaguna și Inocențiu Micu-Klein; cum scopul vieții amândurora a fost unul și același, totuși I. Micu-Klein — idealist și fanatic — predica adevărul fără înconjur și pentru aceasta a trebuit să moară în exil.

Șaguna era mai diplomat, știa să se folosească de oameni și de slăbiciunile lor! Părerile lui Babeș despre Șaguna difereau mult de cele ale istoricilor: Spunea de ex. că Șaguna a fost absolutist și așa îmi explic sentința regretatului arhiereu *Filaret Musta* dela Caransebeș care, istorisindu-i eu odată amănunte despre Vincențiu Babeș, mi-a zis scurt: „Nu a fost omul lui Șaguna!” Mi-a arătat bătrânul Babeș proiectul original al „Statutului organic” elaborat de Șaguna, proiect conceput în spirit absolutistic și am văzut cu ochii mei observațiile făcute de Babeș pe „margo” ca numai așa apoi statutul organic să devină democratic și baza sinodalității bisericii noastre. Imi istorisea că pe Șaguna l-a văzut mai întâiu la *Karlovăț* la curtea patriarhului sârbesc, student fiind încă dânsul pe atunci. Spunea că în nenumărate rânduri l-a cercetat, iar odată rugat fiind de *Eliade Rădulescu*, pă-

rintele literaturii române, a intervenit la Șaguna în interesul celui din urmă „excomunicat” de Șaguna pentru spiritul prea liberal al scrierilor lui.

Imi istorisea cum pe la anul 67—70 trecând Șaguna dela Viena spre Băile Herculane foarte mâhnit i-ar fi zis: „Lieber Vicea” (Vicențiu pe sârbește) „Alles ist verloren”! adică „Dragă Vincențiu, totul e pierdut”. Se schimbase politica domnitorului; după înfrângerile din Italia și Boemia, Franz Iosef fu nevoit să dea mâna ungarilor, inaugurând politica nefastă a dualismului. Atunci luară ființă planurile himerice de desnaționalizare ale ungarilor, dându-li-se mâna liberă dincoace de Leita. Am văzut cu ochii mei o colecție de *19 epistole originale de ale lui Șaguna* adresate lui Procopie Ivacicovici și scrise în limba slovenă. Nu cunosc cuprinsul lor, dar Babeș îmi spunea că nu le-a dat la iveală, căci nu voia să compromită pe Șaguna...; că la moartea lui, Nicolae Popea, Ilarion Pușcariu și alții ar fi ajuns în posesiunea actelor lui Șaguna, fapt pentru care multe scrisori, date și protocoale de ale lui Șaguna lipsesc cu totul. Vorbea cu evlavie despre *Odobescu, Avram Iancu, Hurmuzache și G. Barițiu*.

Despre familia *Corvinilor* spunea că a mântuit creștinătatea de urgia turcilor, că era fala

și mândria neamului nostru, că dispunea de o bogăție mare, care s'a împrăștiat fără de urmă, stingându-li-se neamul cum s'au pierdut pentru neamul nostru atâtea familii nobile din Ardeal: Iosika, Barcsay, Nopcsa, Teleki, etc. și miile de familii nobile din Banat.

*

În vara anului 1900, atras de istorisirile mele despre ruinele mănăstirii dela locul numit „Boiște” din codrii Cărbunarilor, ne-a cercetat la *Sasca Montană*, însoțit fiind de bunii români de pe vremuri înv. Sofronie Liuba din Măidan și I. E. Țieranu din Oravița în cadrul unei adunări a „Asociațiunii”. În sala cea mare a societății culturale de acolo care îi poartă numele, a ținut și un discurs cultural, apoi însoțit de fruntașii locului a suit în comuna Cărbunari, unde în casa preotului Ion Groșianu a conăcit o noapte și a cercetat și „Boiștea”, numire explicată de el „locul bătăliei”. Întrebând pe tatăl meu că ce dorește să facă din mine, acesta i-a răspuns: „Vreau să-l fac domn, Magnifice!” „*Nu domn, ci slugă poporului; nu de domni avem lipsă, ci de oameni credincioși neamului!...*”

*

La Budapesta Vincențiu Babeș locuia în districtul IV. Bulevardul Vămii No. 4 etaj I, No. 11, peste drum de hala centrală, iar biblioteca

era într'o cameră spre strada Sării cu intrarea închisă spre stradă. Sala era luminoasă și ticsită de cărți; însemnările le ținea în plicuri folosite și întoarse pe dos; cerneala 'n călimară era stricată; penele de scris tot așa; abia mai putea scrie cu ele, folosind și pene de gâscă; în timpul din urmă jurnalele și revistele rămâneau nedesfăcute, căci nu le mai putea ceti. Primise dela Academia Română spre cenzurare două volume ale d-lui prof. *Nicolae Iorga*, dar erau atât de mărunț tipărite, că nu le-a mai putut ceti; m'a rugat să i le cetesc și mi-a dictat recensiunea lor; erau: „*Documente din arhivele Bistriței*”. Boala din iarna anului 1901 l-a lovit greu, dar springen a rămas și mai târziu. În luna Paștilor din acel an împreună cu Eugen Mocioni și cu cei doi fii mai mari ai lui: Petru și Alexandru, elevii mei, am fost invitați la prânz la dânsul; memoria-i slăbise, își freca fruntea ca să-și reamintească oameni și fapte din trecut. Spunea că s'a sfârșit cu el și că se apropie de moarte. Își pierduse încrederea chiar și în cei mai deaproape; nu spera să ne reculegem vreodată, fiind de credința că numai zguduirii din afară vor schimba soarta neamului nostru. Despre creștinism zicea că și-a trăit traiul, preoții slăbind prea mult în credință. Și era dureros să-l ascuți vorbind astfel la sfârșitul unei vieți fără de odihnă;

jumătate de secol și mai bine în slujba unui neam oropsit ca al nostru. Tocmai pe atunci pierdusem noi românii procesul bisericesc cu sârbii din *Fabricul Timișorii*, o cauză dreaptă și sfântă și această lovitură l-a atins prea dureros.

Babeș era mic la statură și la bătrânețe uscățiv la înfățișare; pasul i se mărunțise, spatele i se gârboviseră, părul capului des și barba scurt tunsă, totuși nu albe, ci sure. Fața-i era brăzdată de vreme, ochii ageri dar blânzi și când îți vorbea, te priveau drept în față și pupilele lor se măreau încontinuu. La ochiul drept avea în geană o aluniță — cum se zice, — care la dorința lui a rămas și pe bustul lucrat de sculptorul bănățean A. Liuba, al cărui protector a fost. O cravată mare albastru-închisă acoperea aproape în întregime albul cămășii, iar în cravată era înfiptă o monedă, — chipul divului *Traian*, despre care atât de cu drag povestea, susținând că soția lui Traian — împărăteasa Plotina, era creștină. Imbrăcămintea bătrânului academician era modestă și învechită; purta pălărie tare și avea un dulap plin cu ghete: „nu în zadar am bătut atâtea drumuri” — îmi zicea bătrânul. Flori erau întotdeauna în cameră, chiar și buchete artificiale: „Avem fată mare la casă” observa glumind cu nepoată-sa. Pe perete tabloul celebrului M. Munkácsy: „Isus înaintea

lui Pilat” „Ecce homo!”, apoi una cu inscripția „Goethe cercetându-și iubita” și „O româncă”, o icoană care îi plăcea mult. Într'un dulap o mulțime de monete romane, despre cari zicea, că le donează „Asociațiunii” și apoi cioburi complete din cădelnița patriarhului Arsenie Cernovici. Această cădelniță de aur, renovată frumos, a donat-o apoi pe seama mausoleului familiei Mocioni din *Foeni* împreună cu cărbunii și tămâia necesară. Și acum se păstrează acolo.

Ultima oară când l-am cercetat acasă m'a primit bine, era vesel și m'am bucurat și eu mult, căci nu-l văzusem de lungă vreme. Am stat aproape două ore; era „cursul de istorie și literatură națională” cum numeam noi aceste convorbiri, în cari eu aveam mai mult rolul tăcerii, sau al întrebărilor. Mi-a vorbit și atunci despre bogomilism. La plecare m'a însoțit până la ușă, mi-a întins mâna, pe care de obicei i-o sărutam la plecare și m'a întrebat: „Unde mergi?”. I-am răspuns: „Afară e frumos, magnifice, merg pe malul Dunării, la plimbare. „*Acuși mă duc și eu!*” — mi-a răspuns. Sunt ultimele cuvinte auzite din gura marelui anteluptător național; mi s'au întipărit în suflet și chiar în momentul când mi le-a adresat simțeam adevăratul lor înțeles. La 3 Februarie 1907 Vincentiu Babeș

și-a dat nobilul suflet în etate de 86 ani. Rămășițele pământești ale marelui român au fost înmormântate la 5 Februarie în cripta familiară din *Albertfalva*, în apropiere de Budapesta. Arhimandritul Augustin Hamzea, starețul mănăstirii Bodrogului, trimis din partea episcopului de la Arad i-a făcut prohodul; Academia Română era reprezentată prin trimișii săi; delegațiuni din întreg Banatul i-au dat marelui fiu al Banatului ultimele onoruri.

„Tribuna” depe acele vremuri scria autnci: „Mult vor avea de scris de aici încolo cei ce călăuziți de adevărul istoric, vor căuta să adune piatră pe piatră, întru înălțarea numelui *Vincentiu Babeș*, încununat de aureola veșniciei”.

*

Șirele de mai sus nu au pretenția actualității, căci le-am scris aproape în întregime în ziarul „*Drapelul*” din *Lugoș* la 1908, cu ocaziunea împlinirii unui an dela moartea celui din urmă și celui mai celebru reprezentant al epocii noastre de redeșteptare națională, care a fost *Vincentiu Babeș*. În cadrul unei conferințe ele au fost comunicate și într’o ședință a Societății culturale „*Vichentie Babeș*” la anul 1921, cu ocaziunea împlinirii unui secol dela nașterea lui, totuși e bine să fie reîmprospătate.

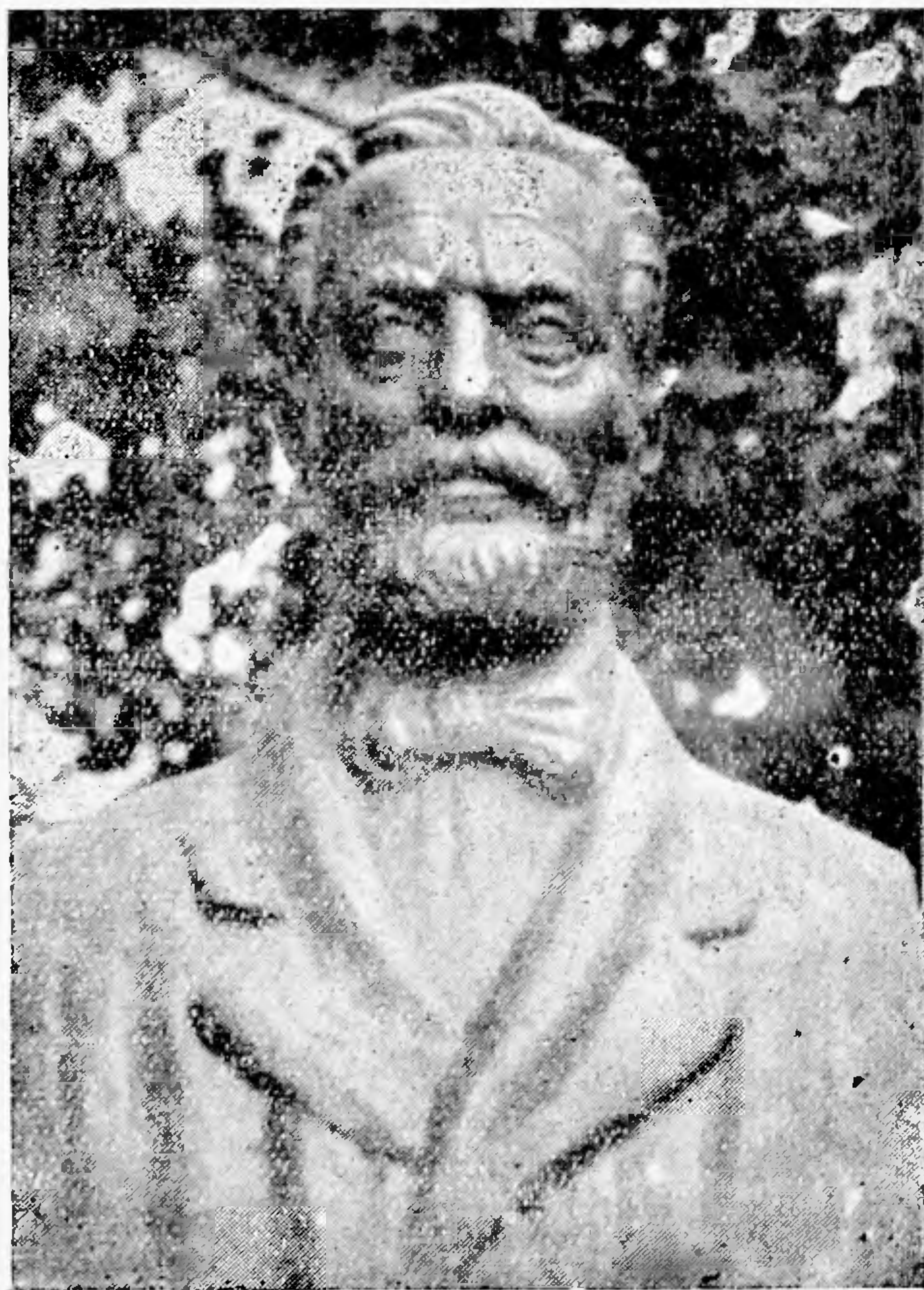
„*S’ar săvârși o nedreptate împotriva memo-*

riei sale — zice D-l prof. Iorga, dacă nu s'ar recunoaște că prin cunoștințele sale de drept, de istorie, prin elasticitatea lui de spirit, prin ușurința lui de vorbă și prin talentul de a umbla cu oamenii mari, el a reprezentat bine pe Români de confesia și din ținutul lui și astfel a adus servicii neamului”, iar D-l Sever Bocu îl caracterizează în următorul chip: „Babeș a fost un cancelar al neamului nostru din Ardeal și Banat, într'o anumită epocă. El îmbrățișa cel mai larg orizont al Românilor din Ardeal și Banat. El vedea chestiunea noastră prin unghiul destul de vast pe atunci al Vienei, Budapestei și Bucureștiiului deodată”.

Azi abia mai sunt câțiva dintre cei cari au cunoscut personal pe Vincențiu Babeș. Nici academicienii nu-l mai cunosc. Bustul lui îl avem lucrat de regretatul sculptor bănățean Alexandru Liuba și Alexandru Pop. Tot un sculptor bănățean, d-l prof. Romul Ladea a terminat zilele acestea un al treilea bust a lui Vincențiu Babeș la etatea de 50 ani. E destinat pentru comuna natală a lui V. Babeș, Hodoni, din județul Timiș-Torontal, unde va fi desvelit în curând, când și osemintele lui aduse dela Budapesta au fost așezate spre veșnică odihnă în biserica din Hodoni, după ultima lui dorință.

Avem și câteva fotografii de ale lui Babeș

la Căpâlnaş în posesia familiei Mocioni, între cari una în costum național, cum se prezentau deputații români în parlamentul dela Budapesta la anul 1861. Mai există o icoană litagrafiată din

ediția ziarului „Albina” de pe la anul 1870, pe care am văzut-o la societatea culturală „Petru Maior” din Budapesta și Institutul Social din

Timișoara și alta în anuarul „Societății” pentru creiarea unui fond de teatru din Brașov de pe la anul 1899. Cel mai frumos protret al lui Vincențiu Babeș, portret lucrat în oleu, l-am văzut în sala de ședințe, cea mică, a Academiei Române din București, reprezentându-l ca octogenar, spre sfârșitul rodniciei sale vieți. Discursurile parlamentare ale lui V. Babeș și cuvântările lui ținute pe la diferitele conferințe ale partidului național român se află în „*Cartea de Aur*” a d-lui T. V. Păcațianu și în *Memorialul* conferinței naționale la anul 1881 la Sibiu, iar autobiografia lui în vol. I. al „*Enciclopediei Române*”, biografie pe care mai la vale o reproducem în întregime pentru faptul că această carte din zi în zi devine mai rară. (Cf: Dr. C. Diaconovich: *Enciclopedia Română*. Sibiu, 1898. Vol. I. pag 341—343.

*

„Familia română Babeș din Banat se trage din Ardeal, de sub Bucegi. Pe timpul stăpânirii turcești din Banat (1554—1716) cu oastea cutărui domn ardelean, a venit un *Babeș*, vestit vânător, care greu vulnerat lângă Timișoara, s'a scutit în pădurea Zăbran, iar reculegându-se s'a așezat în comuna română vecină *Sânt-Andraș*. Pe la 1770—1780 Românii din această comună siliți fiind de guvernul împ. Maria Terezia de a se muta

mai spre Mureș, pentru a se face loc coloniștilor șvabi, aduși din Bavaria, cu un fruntaș al lor Iacob B., au întemeiat comuna *Odonii* (Hodony). La 1806, moș Iacob B. a adoptat pe Mitru Iancu Maldea, dascăl tânăr, dându-i de soție pe nora sa Ruja, rămasă văduvă după răposatul său unic fiu, Pavel B.

Rămânând această căsătorie fără copii, moș Iacob, la anul 1817 a adus pe Grigorie, fiul Rujei din prima ei căsătorie cu *Ion Călușeru* și i-a dat numele său familiar. Ion Călușeriu din Moșnița își deriva neamul dela un „chinez” cu același nume, din satele Strâmtura și Călugărenii, din districtul nobilitar rom. al Comiatului. Din căsătoria lui Grigorie Călușeriu s’au născut 2 fii: Vichente, la anul 1821 și Isaia, la 1826 (cest din urmă † 1887).

Biografia lui Vincențiu Babeș

„A fost crescut de moșul său adoptiv Mitru M. Acesta, ca cărturar, trăind în intime relațiuni cu *Țichindeal*, preotul comunei vecine Becicherecul mic și cu încă mai învățatul „moș Mihai Roșu” din Jădani, din sfatul acestora destinase pe nepoțelul său pentru preoție, deci l-a dus la *Timișoara* în vestita școală română dela biserica Sf. Ilie, de unde curând a trecut la școala *sârbească* și prin clasele normale germane din cetatea *Timișorii*, apoi la clasele gimnaziale din *Timișoara*, *Seghedin* și *Carloviț* cele două liceale în *Seghedin*: apoi la cursurile teologice din *Arad*, înfine la cursurile juridice dela universitatea din *Budapesta* de unde la 1846 s'a reîntors la *Arad* cu titlul de jurat-notar al Tablei reg. judiciare. Curând după aceasta a fost numit profesor la pedagogiul rom. din *Arad*; la 1848 a obținut diploma de avocat, iar la 1849 a fost chemat a administra ca director 3 dinstricte pentru 500 școale rom. rur. din *Banat*; în curând însă el a fost rechemat la *Arad* și trimis cu plenipotență la *Viena*, pentru a reprezenta dieceza

Aradului și interesele poporului român dela Mureș și Crișuri în deputațiunea cea mare a tuturor românilor din imperiul habsburgic, care cu

E. Hurmuzache, Laurian, etc. In frunte încă din Decembrie 1848, chemată de ministerul împărațesc, se afla în funcțiune dar în sânul căreia,

Șaguna, Popasul, Barițiu, Bărnăuțiu, P. Mocioni, din cauza revoluțiunii maghiare, părțile dela Mureș și Crișuri nu erau reprezentate. Babeș în această misiune, dela Decembrie 1849, a fost aplicat pentru lucrări mai vârtos de translatură în ministerul împărătesc de justiție, iar cu începutul anului 1851, reorganizându-se înalta curte de justiție și casațiune pentru imperiul întreg, a fost numit secretar de senat la acea curte. La 1860 a fost înaintat la rangul de c. r. secretar aulic, iar după separarea administrațiunii Ungariei, la 1862, a fost chemat la cancelaria aulică a Ungariei de referent pentru cauzele criminale și grațiale, de unde peste un an a fost numit și trimis judecător la tabla reg. din Budapesta și referent la septemvirat. Intr'aceia convocându-se la 1860 așa numitul „Consiliu imperial înmulțit”, Babeș a publicat cunoscuta broșură: *„Die Schprach- und Nationalitätenfrage in Österreich von einem Rumänen”*, care pleda pentru unitatea monarhiei și egalitatea tuturor popoarelor ce o compun și semnala grelele turburări și pericole, ce au să urmeze dacă maghiarilor li s'ar încuviința dualismul, pe bazele istorice, cum stăruiau ei din răspuțeri. După câteva săptămâni această broșură-program a apărut și în a doua edițiune înmulțită; ea a fost foarte bine primită și mult lăudată din partea

naționalităților asuprite și chiar din partea sferelor mai înalte, pe cât acelea pe acel timp țineau morțiș la unitatea monarhiei. Prin această publicațiune Babeș a devenit politic, respectat și conlucrarea lui a fost căutată atât de membrii români ai consiliului imperial, precum și la toate deputațiunile, ce ani de-a rândul veneau din partea românilor cu gravaminile și postulatele lor la curtea împărătească din *Viena*. Cele mai multe petițiuni și memorii de pe acel timp sunt opera lui Babeș, sau cu ajutorul lui făcute. La 1861 convocată fiind Dieta Ungariei, Babeș a fost ales în cercul român dela *Sasca Montană*, unde el nici nu candidase. În adunarea reprezentanților țării ungurești Babeș a apărut cu toată energia autonomia Transilvaniei, și cu alți zece deputați români au pus temei la creierea partidului român-național, astfel inițiind de sus o aprigă luptă cu șovinismul și contra egemoniei maghiare. La 1864 dându-li-se românilor ort. metropolia și încuviințându-se separarea lor de către biserica sârbească, deși în condițiuni destul de oneroase și dăunose pentru români, la opera atât a eluțării metropoliei, a desfacerii practice de ierarhia sârbească suprematisătoare, cât și a reorganizării metropoliei rom. pe baze liberale-constituționale, pe lângă Șaguna și Mocionești nimeni n'a contribuit mai mult ca Babeș și a

fost ales la toate congresele și sinoadele bisericesti-naționale deputat și membru delegațional. La 1865 a fost reales deputat dietal tot la Sasca, iar la 1869 atât aici, cât și în cercul locuit de sârbi și români al Sânnicolaului Mare (Torontal). În urma luptelor purtate în dietă, Babeș, membru justiției superioare a țării, prin justiția de cabinet după 20 de ani de serviciu, a fost lipsit nu numai de oficiul său ci și de dreptul său legal la pensiuine, pe motivul atitudinii sale „contrare legilor și constituției”. Cu acest act s’a inaugurat martiriul luptătorilor români pentru existența și libertatea națională. La 1872 corespondența presei oficiale maghiare nu s’a sfiit a publica în „gazeta universală” din Ausburg, că ministrul conte Lonyay a preumblat pe monarhul prin Banat pentru de a împiedeca realegerea de deputați a Mocioniștilor și a lui Babeș, ceea ce a și succes pentru un moment, curând după aceea însă Babeș a fost ales în cercul grănițăresc al *Bisericei Albe*, iar la 1884 pentru a patra oară în Sasca. Cu ziua Paștilor 1866 s’a întemeiat jurnalul „*Albina*” în Viena, ca organ al partidului național, punându-se sub conducerea particulară a lui Babeș, însă după activitate de abia trei ani, „*Albina*” a fost oprită de a intra în Ungaria, Banat și Areal. Atunci Babeș a adus foaia la Pesta, continuându-i edițiunea

încă opt ani cu toată energia și grupând pe lângă ea aproape toate spiritele luminate din Ungaria și Banat mai vărtos, iar contrarii dela putere înscenând apoi cu grămada procesele de presă, cu vecsațiuni infinite, în anii 1873—1875 „Albina” a avut vreo șapte opt procese printre cari contra lui Babeș unul pentru calomnie, unul pentru agitațiune contra statului și unul pentru înaltă trădare. Redactorul Liuba a fost condamnat la 15 luni închisoare în Vaț și o amendă de 500 florinți, iar Babeș fiind în trei procese cele mai grave, achitat de jurați, a scăpat cu celelalte suprimate. Cu toate acestea, în faptă Babeș prin foaia „Albina” și prin cuvântările sale în dieta Ungariei și adunările române naționale reprezenta și pleda în mod energetic politica moderată. Programul național pentru deslegarea chestiunii limbilor în țara poliglotă, după lungi debateri între deputații, români și sârbi dela dieta ungurească, Babeș la formulat și cuprins în 12 puncte, într’un proiect de lege, subsemnat de 29 deputați români și sârbi și unicul ruteano-slav dela dietă și susținut prin luptă parlamentară de trei zile cu toată energia în aceiași sesiune dela 1868. Mulți ani de zile pe această bază s’a continuat lupta națională prin sesiuni și adunări particulare, până când la 1880, într’o asemenea adunare la Sibiu la Parte-

niu Comşa, s'au pus temeiul conferinţei publice din Mai 1881, unde tot Babeş ca raportor general a motivat şi susţinut programul românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria. La toate conferinţele naţionale generale, câte în decursul timpului, până la cea din 1892 s'a succedat, tot Babeş a avut cuvântul explicator şi conducător. La Mai 1891 prin mişcări — afară din comitetul naţional — inaugurându-se în politica naţională o nouă direcţiune, *Babeş s'a retras absolut din lupta politică* şi s'a reîntors la scrutărilor sale istorice, mai vârtos într'u interesele bisericei române naţionale şi ale Academiei Române al cărei membru activ era dela unirea ei".

A răposat la Budapesta la 3 Februarie 1907. În timp de peste 50 ani a luptat Vincenţiu Babeş „în interesul marelui familii române de 11 milioane”, care trebuie să tindă la dezvoltarea culturală şi materială a românilor şi la scutirea neamului nostru de toate influenţe străine”, cum se exprima bătrânul luptător la 1890 în conferinţa ținută la Sibiu.

Şi la adânci bătrâneţe se plângea contra aceluia, cari contra sfaturilor sale şi ale înțeleptului *Alexandru Mocioni*, s'au încrezut prea mult în Impăratul din Viena, blamându-se acolo cu memorandumul.

Fruntaş încărunţit în lupte naţionale, *Vin-*

cențiu Babeș se împotriva politice memorandiste, fapt care l-a și îndemnat să se retragă de pe arena politică, *el întemeietorul partidului național român*. Puternica individualitate a lui *Vincențiu Babeș* a determinat evenimente în viața noastră națională. De o inteligență pe care i-au recunoscut-o și adversarii, de o tenacitate și îndrăsneală fără margini și orator combativ cum puțini am avut, *Babeș* a slujit neamul ca nimeni altul, făcând epocă în viața noastră politică.

„Pentru a stabili figura definitivă a cuiva, momentul cel mai ipotrivit e în totdeauna acela al încetării lui din viață. Atunci evoluțiunea unei personalități se prezintă abia sub aspectul ei definitiv, fără surprinderile pe care viața le poate reduce oricând, deformând imaginea ce ți-o făcuseși despre cineva”.

În fața mormântului lui, acei cari mergeau deja pe alte căi decât dânsul, îi preamăreau memoria cu cuvinte de laudă: „...ne gândim la tezaurul sufletesc ce-și găsisse adăpost vremelnic în corpul care acum una se face cu pământul, ca astfel ce a fost mare în suflet, să treacă la nemurire, să fie însemnat cu cinste în istoria poporului.

Vedem numai *sufletul de elită*, care a strălucit în luptele celor mai negre vremuri; vedem

pe naționalistul de forță, care cu puterea minții sale zguduie pe adversar și pe tovarășii încărcăți de lovituri îi încurajează la noi asalturi... Vedem pe *bisericanul* care de jumătate de veac și-a legat numele de toate evenimentele ce s'au petrecut în sânul bisericii noastre naționale... Vedem pe *publicistul* tot așa de temut în mânuirea condeiului, pe cât de strajnic era ca *orator*; vedem pe *reprezentantul nostru în Academia Română chiar dela întemeierea ei...* Vedem înfine, încheindu-se o viață bogată în fapte naționale, vedem coborîrea în mormânt a aceluia care a fost tipul activității și potică luminoasă a tras în trudita noastră viață”.

*

Posteritatea este chemată a aprecia mai de aproape activitatea și zelul neadormit, cu care Vincențiu Babeș în curs de peste 50 de ani a contribuit la dezvoltarea și consolidarea conștiinței naționale în poporul român, pe care l-a iubit și apărat din tinerețele sale, între toate împrejurările mai presus de toate.

Patru scrisori

La desvelirea bustului lui *Vincentiu Babeș* domnul Ministru I. Nistor în numele Academiei Române a cetit în întregime o scrisoare a lui *Vincentiu Babeș* către mitropolitul Bucovinei *Silvestru Morariu Andreevici*. Era un *manuscris* inedit din a. 1764, al cărui autor a fost presbiterul calvin *Petru Bod. V. Babeș* a transcris acest *manuscris* și l-a publicat în 25 exemplare, pe cari le-a trimis prietenilor săi. Scrisoarea lui *V. Babeș* e datată din 1 Februarie 1891.

„Foaia Diecezană” dela *Caransebeș* în *Nr.ii* 37 și 38 din anul 1934 publică alte patru scrisori ale lui *Vincentiu Babeș* către protosincelul *Filaret Musta* cu data de 10 Dec. 1889, 8 Faur, 2 Iun. 1890 și alta nedată.

Primele trei scrisori adresate protosincelui *Filaret Musta* sunt în legătură cu „*Opul manuscris a lui Petru Bod (de Felső-Csernaton) din arhivul Museului transilvan din Cluj*” ca și scrisoarea adresată *Metropolitului Bucovinei*, iar în a patra *V. Babeș* cere intervenția protosincelui *Fil. Musta* în cauzele preoților din com. *Greovăt* și *Vrăniuț* (protop. *Bisericei albe*).

Anonimul „Fragmentelor din trecut” publicate în „Foaia Diecezană” din Caransebeș ne promi-se-se și publicarea altor scrisori de-ale lui Vincențiu Babeș; căci „*monumentul dela Timișoara nu este tot prinosul pe care noi îl datorăm memoriei marelui înaintaș*”. Așteptăm cu nerăbdare publicarea în întregime a acestei corespondențe, căci cum s'a spus „mult vor avea încă de scris cei-ce călăuziți de adevărul istoriei, vor căuta să adune piatră peste piatră, întru înăulțarea numelui Vincențiu Babeș, încunjurat de aureola vecinicieii...”

În cele de mai jos redăm în întregime aceste scrisori, cât și prefața lor.

„Un mănunchiu de bănățeni inimoși s'au hotărât să eternizeze, după puteri și împrejurări, memoria unui mare înaintaș. Hotărîrea acestora îi cinstește deopotrivă; Vincențiu Babeș n'a fost o figură trecătoare, iar monumentul ce se va desveli anul acesta în comuna sa natală, Hodoni, nu este tot prinosul pe care noi îl datorăm memoriei sale...”

Regretatul arhiereu Filaret Musta nu odată mi-a vorbit, și cu mare respect, despre Vincențiu Babeș. Cu deosebire și oridecâteori se discuta ceva în legătură cu „Statutul organic”, zis „șagunian”, îl pomenea pe Babeș. Va fi știut

el de ce!... Relațiile între cei doi mari bărbați au fost mai mult decât amicale, ele s'au împletit pe interesul de emancipare și înaintare a neamului. Aceasta o dovedește și întinsa corespondență dintre ei. Unul la remorca năii unei bune părți de Români, altul în căutarea zărilor prielnice; toată viața neamului era concentrată în Biserică și în organizația ei, pe care ambii o serveau pe întrecute.

Dar oare astăzi s'a osificat cu totul această Biserică? Va să rămână ea numai epizod istoric și monument pentru muzee?!...

Fragmente din corespondența celor doi bărbați, precum și altele din trecut, pe cari le vom publica, mărturisesc dimpotrivă pentru ea un rol de arbitru în viața neamului nostru. Să nu le privim dar cu răutate și nici cu scepticism: fețele lor spun multe taine ascunse. Mai de grabă deci să le pătrundem, și cu tot dinadinsul; spiritul lor superior va coborî în vinele noastre, și fie pentru certare, fie pentru laudă, el ne animă spre porniri bune.

— — — — — ”

Budapesta, 10 Dec. n. 889

Prețuioase Părinte Protosincele,

Adeverindu-Ți primirea atât a prețuitei epistole, cât și a mandatului poștal despre fl. 15,

Biblioteca Centrală
Raională Arad

am onóre a-Ti aduce la cunoscința, că numai decât am comandat la Paris fóia „L'Europe” și Te am notat între contribuitorii la spesele multiplicării Istoriei lui P. Bod, din care op până-acum numai 7 cóle am putut tipări — pentru causa că scrierea cu tintă chimică și în limba latină este cam anevoiósă și special că acum de doua septemâni a trebuit să întrerup fiind timpul colloquiilor, curând însă pe timpul ferierelor lucrarea are să mérgă cu sporii mult mai mare

Pun aici pe séma DTale cele 7 cóle, și adaug și pentru Présânțitul a 6-a și 7-lea, cu rugarea să ai bunătate a i le presentà — pe lângă salutări și până când voiu avé ocașiune a mă adresa de-a dreptul.

Opul lui Bod este în manuscrisul seu de 570 pagine, apoi copia ce mi-am procurat-o eu din Museul Clușului mi s'a făcut esact patâtea pagine; vom avé în totul cam 36 cóle. Dorința mea însă este, a mai adauge un opșor fórte interesant, ce de curând am primit în dar dela un bun amic — *unit*, sub titlul: *Az oláh nemzet eredetéről*”, manuscript decopiat din colecțiunea comitelui Emeric Mikó, depusă tot în Museul din Clușiu, manuscript vidimat de Bibliotecariul Museului Szabó Károly, cu formula: „Hogy ezen másolat az Erdélyi Muzeum Kéziratában levő másolattal, melyet Gróf Mikó Imre készített s

ajándékozott az Erdélyi Múzeumnak — szórul szóra egyezik — bizonyitom”. Se intitulă ca mai sus, cuprinde însă parte mare istoria Bisericii și a Uniunii Românilor și este prea memorabilă.

Apoi ași mai adauge, resp. premite și actul uniunii, cum îl am descris de pe original. Numai să-mi ajungă timpul și paralele.

Eu pentru întreaga Diecesa Caransebelului am calculat numai la 5—6 exmeplare.

Mult mă mir, că istoricii noștri mai vechi nimic n’au știut de aceste memorabili manuscripte, pe când parcă niscăi simptome ’mi spun, că ele unora dela Blaș binecunoscute erau.

D-l Bariș numai la 1887 le-a aflat și decopiat, și la 1888 în Aprilie le-a prezentat Academiei române, devenind astfel în mâinile mele și făcându-mi eu estrase „ad proprium usum”. După-ce însă d-l Bariș exploată în modul său aceste manuscripte în „Istoria Transilvaniei” tom. I, ni se impune necesitatea d’ale cunoșce și noi.

Atâta în acesta privință.

Altele — deși foarte multe ași mai avé de zis, fiind înse că prin epistole nu se pot lămuri, da nici nu s’ar cuveni a le sgânderà, trebuie să le las pe timpul când va dà Dumnezeu — ôcă va dà — să ne întelnim.

Cu stima și iubire al D-Vóstre plecat
Vincentiu Babeș

Altă scrisoare:

Budapesta 2 Iuniu st. n. 1890.

Précuviose Părinte,

Intru completarea opului manuscris al lui Petru Bod, am onóre a-Ți predà 4 còle, restul din partea a II. și 8 còle partea I. Total câte 11 còle.

Ți trămit numai cele cinci esemplare ptru Caransebeș, anume 3 pentru Présânțitul, unul pentru D-Ta și unul pentru D-l Dr. Bădescu.

Am adaus la început o introducțiune din partea editorului și apoi copia fidelă a Actului de Uniune de la Sept. 1668.

Actul acesta în original l'a descoperit D-l Nicol. Densușan ca trămis al Academiei Rom. într'una din Bibliotecile din Bpesta la 1879, și — precum însuși, îmi scrie, a procurat el însuși 12 copiii prin fotograf, ér D-l Ales. Roman, pe furiș 24 esemplare tot fotografice, pe lângă acesta cel puțin încă prea atâtea în autografiă. Tóte acestea s'au împărțit printre corifeii Bisericeii gr. cat. române; un mic exemplar în *fotografiă* și unul în *autografiă* s'a prezentat Academiei române, ér niciun exemplar vre-unui *șismatic!* Dar — la rondul seu a dat d'o copią „*Biserica și șcòla*” și a publicat'o, făr'ca cine-va d'atâția ani să vré luà notiță de act!

Și-acum ce să crezi?! D-l Nicol. Densușian, aflând că eu voiu să public actul în autografiă, cu ocasiunea edării lui Bod, — aflând adecă dintr'o epistolă a mea, prin care întrebam, că — în care Bibliotecă l'a descoperit? — se grabesce a mă conjură, să nu-i fac perplexitate și necas prin această publicare, până nu va ajunge densul, descoperitoriul să-l publice și comenteze!

I-am răspuns, că eu nu public prin tipar pentru mulți, nici comentând, ci numai în fôrte puține (26) esemplare și public după „*Biserica și școla*” — atunci când dânsul și cu Roman publicară peste 60 esemplare ér „*Bis. și școla*”, precum dup'acesta „*Luminătoriul*” publicară în sute de esemplare! Dar Biblioteca nu mi-a numit de unde a scos actul. Inșă la Academie avem tóte datele.

Și despre Bod sciu, că la mânilor fraților uniți se află copii în multe esemplare și tocmai d'acea am socotit eu de lipsă și cu dreptate, să dau câteva esemplare și — șismaticilor.

În Diecesa Caransebeșului sunt, precum sei 9 esemplare; în a Aradului — la mânilor d-lui Epp. 8, unul la d-l Gáll, deci ér 9; la Sibiiu trămit părintelui AEpp. și Metropolit 8 esemplare: dóue mi s'au cerut cu tot dinadinsul pentru Aca-

demia română, ér dóue remân la mine, unul petru Mocionesci, unul pt. mine.

Celorlalti D-ni abonenți din acea diecesă trámit direct cu întrebarea: decumva acum având întregul op la mână, mai află vr'o cólá în lip-sință? Care li-o voiesc a o completà prin cóle scrise separat.

Aci pun o epistolulă pentru Présânțitul cu rogarea să i-o prezentezi, precât l'ar interesà să-i descoperi celece-Ți însemnai mai sus.

Mai ating, că eu am indicii, cumea se mai află multe acte resp. scripte de importanță pe la particulari și prin Bibliotecile publice, cari scrupulos se ascund dinaintea ochilor nostri!

Cu acestea salutându-Te cordial

Al D-Tale devotat *V. Babes.*

Budapesta, 8 Faur st. n. 1890.

Précuviose Părinte Protosincol,

Abia de cât-va scurt timp am ajuns a fi érăși în condițiunile d'a continuà multiplicarea opului manuscript al lui Bod *). „Influența”, cuprinsese pe cei mai mulți dintre lucrătorii Institutului litografic, apoi și la mine în familiă se în-cuibase mult necas și întristare; astfel lucrarea începută a trebuit să fie suspinsă pe aprópe dóue luni!

*) Până acum nu am dat, în hârțile rãp. arhieru

Filaret, peste acest „op manuscript”. Pe cel al lui Emeric Mikó „despre România ales biserica lor” l-am aflat și poate îl vom publica la această pagină.

Scrisoarea a doua, publicată acum, cu persoane cari aparțin și ele de-acum trecutului, verifică întocmai spusesele d-lui S. Bocu despre V. Babeș că el **a fost cancelarul dela curtea Moeioneștilor.**

Acum merge ér înainte, deși cam încet.

Aci vin a-Ți trămite câte 15 côle din fie-care exemplar prenumărat prin bunăvoința DTale și anume:

3 esemplare pentru Présânțitul, și adecă 2 dela côle 1 a Părții II, pân la côle a 15 inclusive; ér pentru primul, adecă al 3-lea exemplar, din care cele 7 côle dinteiu le-am trămis mai de mult, adaug côlele 8—15.

De asemenea trămit întrul ulterióra completare a exemplarlui D-Ttale côlele 8-15. In fine trămit într'una și pentru Părintele Protopop al Logoșului Dr. Popovici, resp. din exemplariul seu primele 15 côle, adagând rogarea, să ai bunățate a presenta Présânției Sale manunchiul de côle, și occasionalmente, când se va abate p'acolo Părintele Protopresbiter Dr. Popovici, a-i dà côlele exemplariului seu, pe care eu îl voiu înconosciința simplaminte că am primit prețul abonamentului și că primele 15 côle, pentru înlesnirea espedițiunii le-am pus în pachetul cătră Précuvioșia Ta.

Sper că nu Te vei superà pentru încomodarea ce Ți-o fac prin acésta. Oamenii, și anume creștinii reduși prin împrejurări în timp și puteri, avisați sunt, să conlucre, decât mai au credința și energia vieții și progresului.

Adaug aici încă două observațiuni, resp. rugări. *Anteiu* că, după împărțirea ce am făcut-o celor 25 esemplare, care se tiparesc, îmi rămân disponibile 7—8, și mi-ar plăcé, decât ar fi cu potință a mai plasa 3—4 în Diecesa Caransebeșului, având lipsă ca să vînd tóte, decât este ca să pot acoperi spesele de 130—140 fl. *A doua*, de óre-ce eu numai la urmă, când voi fi tipărit și I-a Parte, (carea este partea națională-politică și nu se estinde cu tot cu introducțiunea decât cam la 120 pagine,) voi fi în pozițiunea d'a spune lectorilor cele necesari despre acest op, special despre folosința sa pentru noi, aflu de lipsă a Te roga să binevoiesci a informá pe toți câți vor citi și vor dori a se folosi de cuprinsul scrierii, că la cas de citare din el seu provocare la el pentru publicitate, să întrebuișteze simplu frasa: *Opul-manuscris a lui Petru Bod* (de Felső-Csernáton) *în Arhivul Museului transilvan din Cluș*. Acésta din considerațiunea, că utilizarea opului acolo în Museu nu este oprită. Apoi s'au și făcut, cu scirea și permisiunea Direcțiunei,

precât sciu eu, pân'acu *trei copii* de pe acel manuscris.

Eu — îndată ce un picuț se va stabili timpul mai dulce, am să plec în jos în tot casul voiu da și p'acolo, dorind a informà și a ne informà în unele cestiuni fôrte importante.

Frații noștri dela „Tribuna” alérgă să-și facă de cap cu atacurile, întreprinderile aventuroase și chiar denunțările încontra mea și a d-lui Ales. Mocioni, și — cee-ce nu pot face aici — propter certum quidam, o fac prin camerazii lor, în *Românul* din București, unde pe mine me provócă și citéză formalmente à la Marat! și apoi pe mine și pe Mocionesci ne fac antidinastici!

Pretestul este de tot prost: că „Lumin” este în contra adreselor ptru Doda!

Firesce că acésta atitudine a „Lum.” este, trebuie să fie din inspirațiunea mea, și acest articolu, ce-i combate pentru judecata lor greșită, neapărat din al meu condeiu este! Din întâmplare eu, cărui încă mi-a batut la ochi acel articolu în „Lum.” și am întrebat pe D-l Rotariu: Cine l'a scris? Din al cui îndemn? Am primit și am în mână și *manuscriptul și corespondența ce i a dat nascere*. Ca tôte față de denunțările frivole — nu me voiu aperi, dar voiu compromite cum trebuie pe d-nii Marați și cu ale lor unelte, existențe Catilinarie. Eu, seracul de mine,

nu mai sciu, unde mi-e capul de necasuri și dureri, ér ómenii urelor și ai speculei — pe față și în ascuns lucră să me omórá prin veninul inimei și cugetului lor!

Al D-Tale cu sinceră stima devotat

V. BABEȘ.

A patra scrisoare:

Précuvioóse Părinte și préstimate Frate!

Precum sigur Ți-este cunoscut, ómenii, noștri, din popor, din cler și inteligență, și ori de unde, cari me cunosc de zecimi de ani, au mai păstrat încrederea în mine și-mi atribuesc o judecată și influință morală — departe peste real. Acésta este firea, ba póte slăbiciunea mulțimei. De multe ori stau uimit de arătările și cererile ce mi se fac, mai vărtos din partea țeranilor noștri de prin sate îndepartate. La unele de acestea — într'adevăr că — nu sciu, ce să respund! Dar unele nu le pot ignorà.

Astfel acum mi se face aretarea, cu provocare la simțul meu „moral și creștinesc-ortodox”, și mi-se cere svat, resp. intervenirea, ca să fie ferită „Biserica și turma lui Christos” de un ales prin midlóce necurate!

Este vorba de alesul de curând capelan în
* * * carele ar duce o vieță nemorală, pân la

dobitocia, în concubinat scandalos, și nici n'ar
ave calificațiunea recerută. Nu cunosc împreju-
rările, ér numele persónei nici nu mi se spune,
ci faptele, resp. purtarea mi se descrie. Sigur
Dvoastră veți cunósce, decă acel preot într'ade-
văru este atât de pătat prin purtarea sa de pâ-
nacu, încât să fie „o ciumă morală” pentru mo-
ralitatea publică, precum mi se exprimă trei țe-
rani cărturari, cum zic ei, în *numele poporului
necorupt*.

Tot acum decurând îmi sosi — ér dela doi
țerani din Vrăniuț o epistolă lungă și — destul
de ne'nțelésă, cu amare jăluiri în favorul pre-
otului *Bălu*, care ar fi reu persecutat de domni
de la pretură, érá „*Prota în urmă l'a suspins și
este judecat — pe nedrept, pentru 2 cedule, și
o grea sumă de bani, fiindu-i după spunerile ne-
drepte a domnilor de jos, dușmani nemiloși și
cei din Caransebeș!*” Bieții ómeni cred, că —
m'au convins despre nevinovăția preotului și că
— eu la moment pot, și — trebuie să fac aju-
toriu!

Eu sum convins, că comunicând D-Tale a-
tâta, pot să fiu liniscit în consciință, cumcă mi-
am făcut detorința, și nedreptate și stricăciune
nu se va întemplă nici poporului nostru din
Greovaț nici părintelui *Bălu* din Vrăniuț.

Prin urmare nici n'am altă rugare cătră

Précuvioşia Ta, decât, ca — să nu-mi iei în nume de reu, că Te-am molestat cu aceste şiruri.

Cu tot respectul, pe lângă cele mai sincere salutări.

Al DTale devotat preţuitoriu

V. BABEŞ.

*

Intre anii 1884—1901 V. Babeş a adresat 48 scrisori veteranului preot Nic. Stoia din Şipet. Originalele acelor scrisori se află şi acum — sortate de mine — în posesiunea veneratului părinte Nic. Stoia; ele sunt de natură particulară, dar tocmai din acest motiv — prin intimitatea lor, din microcosmul lor — cunoaştem şi mai bine pe marele bărbat care a fost Vincenţiu Babeş.

Tot în posesiunea bătrânului preot se află portretul lui Vincenţiu Babeş — în mărime naturală, după care sa făcut şi clişeu cunoscut şi publicat deja prin diferite ziare. Eu 'l-am cunoscut pe Vincenţiu Babeş în ultimii 17 ani ai vieţii lui, adică dela etatea de 69 până la 1907, când a decedat, având 86 de ani. Portretul îl presintă la etatea de 71, până când cel al dlui dir. Corn. Liuba, — dupăcare s'a făcut bustul lui Babeş din Timişoara — îl redă la adânci bătrâneţe...

Ca o întregire a notelor mele despre viața lui Vincențiu Babeș, m'am adresat tot veneratului părinte Vic. Stoia din comuna Șipet, care la expresa mea dorință, a scris amintirile de mai jos despre Vincențiu Babeș. Aceste amintiri din copilăria autorului lor, dar scrise acum la bătrânețe, se întregesc cu amintirile mele. Astfel îl vom putea cunoaște — de minime — pe octogenarul Vincențiu Babeș.

Înainte de a reproduce amintirile părintelui Nicolae Stoia dintre anii 1878—1907 despre Vincențiu Babeș, — de dragul generațiunei mai tinere, care preapuțin știe cine a fost uriașul al cărui bronz se ridică azi în unul din parcurile Timișorii și al cărui portret în oleu și în mărime naturală se păstrează în sala cea mică a Academiei Române, reamintim la acest loc biografia lui *Vincențiu Babeș* din „Enciclopedia Română” a lui Dr. Cornel Diaconovich (Vol. I. pag. 341—343).

O facem aceasta și pentru motivul important și știut de prea puțini, că această biografie e scrisă de însuși Vincențiu Babeș, fapt mie comunicat de marele academician

Iar acum se urmeze amintirile preotului Nic. Stoia.

Amințirile unui octogenar

În anul 1878 am fost elev la școala germană din *Vârșeț*, unde era avocat unchiul meu *Țruia Murgu Liuba* de naștere din *Măidan*, fratele mamei mele *Eva Liuba* măr. *Mihai Stoia* în *Ticvanul mic*. Eram în gazdă la unchiul care m'a înscris și susținut la școală la doriuța mamei mele, ca să mă facă domn. Uica mi-a fost protectorul cel dintâi și inbolnăvindu-se în toamna anului 1878 de tifus l-am îngrijit fiind mai mult numai eu cu el în cameră, fiind interzisă intrarea la el din cauza boalei lipicioase, medicii din *Vârșeț* l-au tratat foarte conștiințios așa că s'a deșteptat, și-a redobândit conștiința și văzându-mă lângă patul său cum îi dau medicamentele, era plin de bucurie pe care și-a manifestat-o prin cuvintele: „Toți m'au părăsit, numai tu mai ții la mine și îmi dai medicamentele prescrise; să dea D-zeu să mă scol din boala mea și eu îți voi purta de grijă, ca se devini și tu om folositor societății omenești, cinstit de oameni și binecuvântat de Dzeu”. Din nefericire încă în acea zi seara a venit dela *Pesta* Dr. *Victor Babeș*

— fratele soției unchiului meu Alexandrina Babeș măr. Gruia Murgu Liuba --- și mânezi a ordonat să scalde pe unchiul meu într'o vană plină cu apă rece, ce facându-se sărmanului i-a fost imediat mai rău, s'a reîntors bóla cu pas în galop, iarăș și-a pierdut conștiința și la 3 zile a răposat. Mătușa mea Măria Liuba, sora mai mică a unchiului meu, când a tras unchiul să moară, m'a suit în patul lui și i-am ținut lumânările în mâna dreapta lipiți fiind genunchii mei de corpul lui trămurând în lupta crânceană cu moartea; după o agonie de o oră și-a dat sufletul în mâna Cerescului părinte. La înmormântare taica Vichentiu Babeș a trimis pe fiul său Emil să mângăie pe sora lui văduvă Alexandrina Liuba și se-i ajute la compunerea inventariului; l'a înmormântat în cripta bisericii sârbești din morminții Sârbilor, după ritul sârbesc, căci preoții și episcopul sârbesc n'au permis ca să fie înmormântat de preoții noștri cari au sutele l'au petrecut la locul de odihnă. La criptă au vorbit acum răpos. avocat Pavel Rotariu din Timișoara, Ilia Trăilă, Mangiuca din Oravița etc. toți glorificându-l pentru martirajul ce l'au suferit 15 luni în temnița din Vaț pentru apărarea drepturilor noastre naționale și călcate în picioare de asupritorii noștri unguri și publicate în ziarul „Albina”. Răposând unchiul meu, taica

V. Babeș a telegrafat fiului său Emil ca să mă aducă cu el la Pesta pentrucă fii săi: Cornel și Titus să învețe dela mine limba română. Seara la 11 ore am ajuns la Pesta cu Emil, cu vād. Alexandrina și cu fiul ei Liviu Murgu Liuba, care în etate de 12 ani a răposat. Uina cu fiul ei s'au suit într'o trăsură și au mânat d'adrechtul la locuința lui taica V. Babeș care era pe atunci în casele ilustrului Alexandru Mocioni din Király utca et. II. iar Emil m'a dus perpedes, dar nu acasă, ci d'adrechtul la Dunăre. Era lună și mi-a zis: „Nicolae! Te-am adus la Pesta, poartă-te bine că la dincontră te vom arunca în Dunăre”. Am văzut o biserică cu 2 turnuri 'nalte și dupăcum am aflat mai târziu a fost bis. grecească la care am umblat ca elev fiind preot român Miulescu, care servia cu săptămâna pe rând cu cel grecesc. Ajungând noaptea la ora 12 la locuința lui taica V. Babeș soția lui Sofia, cu uina Alexandrina erau încă sculate, uina m'a recomandat mamei sale, care era bucuroasă zicând: „Jezt haben wir den Nicolae im Hause, Cornel und Titus werden schnell die rom. Schprache lernen, was Papa sein grösster Wunsch ist”. Taica V. Babeș nu era acasă ci ia București la Academia română și dacă venea rareori acasă, după o scurtă vreme iar s'a dus la București, având conveniri cu bărbații politici

Brătianu, Take Ionescu, Karp și alții; adeseori a călătorit la ilustra familia Mocioni la Birchiș și Capolnaș — unde fiind eu deja preot m'a invitat să îl găsec răcomându-mă ilustrilor domni Alexandru și Eugeniu de Mocioni stând la dânsii 3 zile și învățând dela ei purtarea protocolor de venite și spesate ca de pildă: Imediat după masă cu o pâne negară de săcară Eugeniu m'a chemat în biroul său și mi-a arătat cum scrie în protocolul de cheltuieli cât constă prânzul zilei etc. ce și eu am întrodus imediat în gospodăria mea. Li-a plăcut mult de mine, că preot fiind, propag cu entusiasm în popor sentimentul național, credința neclătită și dragostea nefățarnică cătră legea, limba și misia străbună învățată dela Taica V. Babeș zicându-mi: „Nu ne-ant înșălat când ți-am dat ajutorul nostru de bani ca să terminezi studiile pentru caritate-ai dedicat, ești brav urmaș al unchiului tău Gruia Murgu Liuba”.

Trecutul vieții și esperinței mele în familia lui Taica V. Babeș. Imediat ce am intrat în familia lui Taica V. Babeș am început a converza în limba rom. cu Cornel și Titus, cari m'au ascultat cu drag auzind limba iubitului lor tată așa că în 6 luni au vorbit binișor limba română. Deoarece părinții mei d'acasă nu mi-au trimis banii promiși când m'a dus la Pesta la taica V.

Babeș am trebuit se indeplinesc în casă lucruri de servitor: să astrâng ghetetele de prin cameră la circa 10 persoane, să-le curățesc, să mă duc dimineața la piață se cumpăr lapte, carne, pâne, și toata alimentele pentru vipt făcând eu primele urme iarna prin zăpadă, se pun masa la dejun, la prânz și cină și după aceea se merg la școală, să aduc lemne de foc din podrum pe scările servitorilor căci doamna a prins servitoarea că dă lemne de foc Hausmeisterului pentru că îi face loc cu drăguțul, să scot bani dela bănci — la cari au fost depuși — căci la copii n'au dat libelele să scoată bani dela bănci fiindcă pururea au dijmuit'o cu bani cheltuiți pe tutun și aite lucruri interzise așa că numai seara am putut lua cartea să învăț până la 1—2 ore din noapte.

Taica V. Babeș a avut 9 copii: *Aurel* profesor la Brașov, *Victor* — cel mai deștept — pe care ministrul ungar l-a trimis pe spesele Statului la Paris la institutul Pasteur ca apoi se deschidă atare institut la Pesta, dar s'a dus la București și acolo a înființat acest institut, pentruce ministerul ungar s'a supărat foarte. *Emil*, avocat renumit care a fost incredințat de Metropolia ort. rom. cu purtarea proceselor pentru despărțirea bisericilor române de cele sârbești, a avut sfârșit foarte tragic pentrucă n'a ascultat

de sfatul tatălui său să să căsătorească cu o româncă, bună oară cu fica fostului avocat Spătariu din Vârșeț și altele din familii românești de viță nobilă ci s'a concubinajat încontra voinței tatălui său cu o fată de viță maghiară foarte pretensivă, așa că făcându-i toate plăcerile pururea a dus lipsă de bani și era avizat chiar și la sprijinul tatălui său ca să poată ținea pe concubina lui și pe fata care a avut'o cu dânsa; mai târziu supărarea părinților s'a mai domolit fiindcă la intervenirea lor a luat'o de soție, căsătorindu-se cu dânsa. N'au putut progresa cu soția lui materialicește fiindcă era f. lucoasă și lua masa la cele mai scumpe restaurante. În războiul mondial s'a demis la traficearea eliberărilor din armată — ce afirmative s'a descoperit și pentruca să nu fie judecat „gyors eljárás utján” și-ar fi făcut sfârșit vieții prin o moarte silincă, pierzând în el un jurist talentat și de prima forță. *Alexandrina și Livia*, două fete gemene, f. frumoase și așa de bine au asemănat laolaltă încât Liviu, fiul răp. meu unchiu Gruia Murgu Liuba fiind abia de un an când a rămas orfan de tată și când a fost dus de mamă-sa la Pesta de multe ori s'a dus la mătușă-sa Livia crezând că aceasta este mama lui. *Alexandrina a văduvit circa 5 ani după ce s'a măritat după un inginier maghiar cu care a*

trăit foarte bine. Livia a fost măritată după un apotecar ungar, nu știu bine a rămas și ea văduvă s'au s'a despărțit de el fiind acesta pătimaș de consumarea prea multă a alcoolului și s'a măritat după un anumit Turcsányi, ungar și cu post de magistru poștal și telegraf; cu acesta a avut un băiat pe Pali și o fetiță pe Aranyka foarte frumoasă „Ein Schönheitsbild”, dar sărmana a fost atăcată de tuberculoză și la rugarea lui Emil — unchiul ei — am primit'o la mine în 2 veri petrecând timpul la stâna de oi pentru omorârea baccilelor tuberculozei; i-a fost mai bine dar mergând acasă la orașul Pécs — unde a sălăsluit'o baică-sa, Sofia soția lui taica Babeș, ca să nu capete dela ea tuberculoza iarăș s'a îmbolnăvit. Fiind dânsa la mine și văzându-o d-l avocat Dr. Luchici când era tânăr adv. în Ciacova s'a îndrăgostit în ea, și a voit să-o iee de soție dar s'a măritat după un ungar; după 6 luni a răposat. Pali a intrat în armata austro-ungară ca oficer, a fost sănătos, numai știu de trăește, dar mi-a arătat că a fost operat de apencidită, cu succes. Mi-a povestit cum răp. rege Francisc Iosif I a cercetat școala militară din Pécs — în care a fost elev — și neștiind bine să vorbească ungurește s'a pronunțat astfel: „Megvagyom elégedve”; și acesta a fost la mine în timpul de vacanță, i-am pri-

mit cu tot dragul ca se'mi arăt răcunoștință față de binefăcătorul meu taica V. Babeș — care dacă după moartea unchiului meu Gruia Murgu Liuba nu-mă ducea la Pesta la școlă, ar fi trebuit să mă ducă părinții mei acasă la plug. *Sever* a intrat în armata austrō-ungară, fecior foarte voinic de 26 ani și iubitor de arme, ca student gimnast cl. gy. VIII = 1879. Sibiu șc. mil. s'a dovedit de cel mai iscusit duelant; a fost detașat la Sibiu ca oficer, a primit la țintă cel mai mare premiu, așa a escelat și a toate manevrele, dar la manevrul imperial din urmă expunându-se prea tare; având încredere în organismul său robust, s'a răcit, a cazut la pat și după scurte suferințe a răposat, a cărui moarte a căuzat lui taica V. Babeș și soției sale cele mai amare dureri. *Alma* — a 3-a fetiță — de o frumseță rară dar bolnaviciosă din cauza, că sfâdindu-se cu *fratele ei Sever* acesta din mânie a dat cu piciorul în ea și a lovit'o tocmai rău în pânțece și a rămas cu dureri mari pururea legată la pânțece cu o măramă de lână spre a-i ținea pânțecele calde, să văita de dureri, iar frații și în special Victor îi făceau toate voile ca s'o mulțumescă, căci medicii nu au putut — nici profesorii universitari — s'o tămăduiască. Avea o pasere „Canaria-Vogel” într'o caletcă închisă și așezată în camera de vizite. Eu trebuia tot la 2 zile să

curățesc parchetul-padiment de praf cu o peria pusă în piciorul — meu dupăcum mi-a arătat doamna Sofia, soția lui Taica V. Babeș — și călcând adecă ștergând scândurile cu peria am am ajuns la căletca cu paserea adorabilă a fetei Alma și spre nefericirea mea și a ei căletca s'a imburdat și paserea imediat a crepat, la ce Alma a plâns strigând „Mein Vogel ist gestorben Mama” la ce au venit mama ei și fratele ei Victor din camera vecină și Victor mi-a tras o palmă așa de strașnică de am amețit pe loc, dupăce mi-a dat ceva medicină la nas și m'am deșteptat. *Cornel* un băiat blăjin, frumos cu buzele pururea roșii, avea tipul unei fete drăgălașe, a învățat bine și a dobândit diploma la școala de agricultură academică și a fost detașat un timp la moșia Mocioneștilor. *Titus*, de statură mijlocie c'un cap asemenea împăratului Traian — așa îl descria taica V. Babeș — a avut un talent ager, a fost în *toate clasele primului eminent*, a studiat dreptul și a lucrat un timp cu Emil în birou ca avocat bine căutat, în timpul războiului mondial după moartea tatălui său s'a așezat la Cluj, unde i-am scris și mi-a răspuns că e grav bolnav de reumă și ischias. A fost căsătorit însă și el ca și Emil n'a avut fericire în căsătorie.

In anii ultimi ai vieții sale taica V. Babeș a

locuit la Pesta în Vámházkörut etaj II, ușa No. 3, acolo i-am trimis la sărbătorile mari pachete cu șoncă, găscă sau ciurecă și l-am cercetat în mai multe rânduri fiind numai cu soția în locuință, s'au văitat atât el cât și soția lui că pruncii și fetele lor n'au fost fericiți la căsătorii, căci și Victor, cel mai iubit fiu, contra voinței lor s'a căsătorit cu o nemțoică. Când l-am cercetat la adânci bătrânețe abia m'a mai cunoscut dar soția l'a scuzat zicându-'mi: „Papa sein Gedäch-niss ist sehr schwach geworden in folge der vielen Gesprächen, die er im Landtage und überall wo er gewählt war, gehalten hat”. La vrâsta de 82—85 ani m'a cercetat și pe mine la Șipet după ce eu i-am făcut plăcerea de l-am cercetat la „Sommerfrische” dela Staier-Anina, unde urca dealurile ca un tânăr. Atât el cât și soția lui decâte ori îi cercetam îmi pomeniau de iubitul lor ginere Gruia Murgu Liuba, care drept răcunoștință pentru sprijinul avut dela V Babeș și Mocioni au luat asupra sa răspunderea pentru articolul înflăcărat scris de V. Babeș în „Albina” pentru care ungerii l'a tras în judecată, dar V. Babeș a scăpat prin faptul că unchiul meu Gruia Murgu Liuba a primit răspunderea și așa e a fost judecat la 15 luni închisoare de stat în temnița dela Vaț — lângă Dunăre — în care a fost închis și sârbul Miletici, pentru apărarea

drepturilor în jurnalele sârbești, erau cu camerele vis-à-vis, unchiul meu Gruia a eșit din temniță, dar Miletici a mai rămas, fiind osândit la 5 ani temniță de stat, dar mai târziu a fost amneștiat; unchiu avea fotografia marelui naționalist sârbesc Miletici și ne-a arătat-o se vedem pe tovarașul său de luptă și suferințe pentru cari taica V. Babeș l'a onorat cu cel mai scump dar, dându-i pe fica lui Alexandrina de soție.

Soția lui taica V. Babeș a fost foarte cultă și foarte frumoasă fata unui bancher din Wiena; Babeș era aplecat la cutareva post în Wiena și chiar la banca tatălui soției sale, așa a făcut cunoștință cu bancherul și fiica lui, a avut întâlnire cu fica lui în casa lor și văzând bancherul talentul strălucit al tânărului V. Babeș în care se îndrăgostase Sofia, fiica lui, i-a dat-o de soție. Soția l'a iubit cu dor infocat, ce am văzut când a răposat fica lor Alma și când taica Babeș la înmormântare n'a fost acasă ci la București, de unde a scris soției sale o epistolă plină de lacrimi vărsate pe hârtie, cari lacrimi au resfirat cerneala și dupăce mi-a arătat-o și cetit-o scrisă în limba germană, plângând a sărutat epistola soțului ei indurerat. Ea a iubit foarte mult națiunea română, de dragul ei a învățat să cânte „Deșteaptăte române” și îl cânta frumos în cele dintâi 2 strofe poftindu-mă s'o

acompaniez. Era foarte cruțătoare, și își iubea copiii până la fanatism, dându-le cele mai bune povețe, era așa zicând pe lângă Mamă și Tată, fiind taica Babeș mai mult absent de acasă.

Taica V. Babeș a fost la haine și purtare foarte gingaș, nepretențios și bun la inimă. Singur își făcea patul așezat într'o cameră deosebită, în pat avea o saltea cu ghija de porumb, pe cari în fiecare seară le scărmana 'nainte de culcare, ghetele și-le făcea singur, numai de tină mi le-a dat să le curăț, nu făcea nimănuia nici un năcaz prin poște fără rost și la toate ocaziunile când termina cu scrisorile sale zicea „al vostru aplecat“; ce suflet mare a avut taica V. Babeș, dovedesc ajutoarele de bani pe cari le-au împărțit elevilor săraci, dar cu purtare bună și sârguincioși din banii primiți dela ilustra familie a Mocioneștilor, căci el a fost om sărac, și dupăce ungurii l'au destituit din Septemviratul curiei maghiare pentru iridentismul său înfocat, a primit dela ilustra familie a Mocioneștilor o rentă de 4.000 fl. pe lună, din care și-a susținut familia număroasă. Cu toate că a fost privit de unguri de dușman, adeseori l-au cercetat acasă cei mai mari bărbați politici unguri, iar familia Mocioneștilor în special Alexandru de Mocioni și generalul Doda deia Caransebeș, l-au cercetat foarte adeseori și con-

ferau laolaltă oare întregi trebuind să stăm cu bucatele până la ușa camerei, iar d'aci le aduceam gata spre servire, căci servitoarea aducea bucatele până la ușa camerei, iar d'aci le aduceam eu în prânzitor și atunci căpătam bacciș de bani dela d-l Alexandru Mocioni și dela d-l general Doda, știind ei că sunt repotul lui Gruia Murgu Liuba. Taica V. Babeș avea în cravată chipul împăratului Traian într'o colieră de argint, ținea f. mult la acest chip, singur își curăța cu peria hainele și se purta curat ca un tântăr, hainele erau simple dar foarte curate, când era acasă purta „Morgenmantel“ul său cu găitane și cu jinor la brâu, și preumblându-se prin cameră se juca cu Cornel și Titus prinzându-i jinoarele, cu cari se făcea că-i bate. Avea în sala de vizită un bust al chipului său făcut de Alexandru, fiul lui Sofronie Liuba inv. din Măidan, fost student la școala de Belle arte din București, care 'nainte de a termina școala a răposat în București; nu mai știu la cine s'ar afla acest bust de presinte, căci n'am fost la înmormântarea lui la Pesta, nefiind avizat de cu vreme ci cu mult mai târziu de Emil, fiul lui.

La toate întrunirile ne sfătuia să fim români buni și credincioși bisericii străbune, care așa de mult a fost prigonită de dușmanii noștri

seculari. Ne-a istorisit cum marele Şaguna a adunat bani la fondurile bisericii că adecă un bogat cu tot preţul a dorit dela Şaguna ca să-i facă fiul protopop, care însă nu avea calificaţia de protopop, dar dăruind bani mulţi l'a făcut protopop, pentru acest dar de bani, că numai așa poate aduna fondurile bisericeii care e de tot săracă. Ne mai învăţa că cu autorităţile să vorbim în scris în domol dar cu vorba putem să le spunem verde în faţă adevărul, neputându-ne trage la răspundere. La masă taica V. Babeş a beut și rachiu și vin însă numai puțin și cerea un pahar cu apă zicând că așa alcoolul se slabește și devine nestricăcios sănătății. In anii 1888—89 eram teolog la Arad și când se țineau ședintele sinoadelor eparhiale V. Babeş ca deputat sinodal vorbea și propunerile lui erau aprobate cu unanimitate fiind propunerile lui făcute pentru progresul binelui obștesc al bisericii noastre strămoșești. Avea la Episcopul Mețianu intrare liberă și avea mare trecere la Episcop, care la intervenirea lui V. Babeş m'a primit gratuit în seminar în cursul II și III dupăce la Caransebeș — unde am absolvat cursul I — n'am mai avut bani să mă susțin la teologie.

In anul ultim al vieții sale l'am cercetat la Pesta mai pe urmă, am fost invitat la masă și

am văzut cum soția lui îl îngrija cu multă abnegare de sine; stomacul îi era deja așa de debil, că medicii i-a recomandat soției sale să-l nutrească cu carne foarte bine tocată și de jumătate friptă conținând mult sânge, ceea ce a și făcut dându-i în fața mea atare carne pe care o consuma cu plăcere, i-a slăbit și beșica așa că trebuia să șadă acasă, deși dorea să ese din casă având încă putere în picioarele sale. Neamul nostru a pierdut atât în V. Babeș cât și în ginerele lui Gruia Murgu Liuba doi bărbați distinși, cel din urmă mucenic pentru apărarea drepturilor noastre naționale și au fost de pildă tuturor, cari am mers cu „Memorandul“ la Francisc Iosif din Viena cerând deasemenea drepturile noastre naționale pentru cari au fost și ei osândiți de guvernul prigonitorilor și asupritorilor noștri maghiari. Terminând cu expunerea acestui memoriu îmi îndrept ochii minții mele și a sufletului meu la Părintele, nostru ceresc și îl rog: „Doamne odinește sufletele lui V. Babeș, Gruia Murgu Liuba și a tuturor mucenicilor memorandului în loc luminat, în loc cu verdeață, în sânul lui Avram și cu dreptii să le numere acum și pururea și în veci vecilor Amin“.

Șipet, la 27 Octombrie 1934.

NICOLAE STOIA paroh ort. român

Spre țară . . .

Acte și documente

„Revista cercului juridic bănățean“ la 31 Decembrie 1935 publică în fruntea coloanelor sale următoarele: Dreptate Marilor dispăruți (Groapa lui Babeș). Un prea onorat amic român din Budapesta, î-mi comunică la 28 Noembrie 1935 următoarele triste vești: „Prea Stimate Domnule Consilier, Binevoiți a mă scuza că, numai acum vă răspund la epistola din 23 Octombrie 1935, însă am avut lipsă de un timp mai îndelungat până am putut aduna datele necesare referitoare la familia Babeș. După informațiile primite, din această familie în Budapesta nu mai trăiește nimeni... La 18 Noembrie a. c. am fost să văd cripta familiară. Am rămas foarte surprins când am văzut în ce stare se află, aproape ruinată, se vede că de vre-o 20 ani, nu s'a mai îngrijit nimeni de ea. În partea din dărăt, la colțul drept boltitura e surpată, și se vede un sicriu cum stă în apă de vre-o 10 cm. Spargerea boltituri parcă intenționat e făcută de cineva ca să poată intra în criptă, pentruce am și chemat la fața locului

polițaiul de stradă care făcea serviciul în apropiere. E de temut că *dacă până la primăvară nu se renovează cripta, toată boltitura se va surpa și va fi numai o ruină*. Fotografia criptei o trimit aicea alăturată... Dacă vă mai pot face ceva serviciu, vă adresați numai către mine și eu bucuros voi satisface. Cu deosebită stimă“.

Reproduc mai la vale un pasaj dintr-o scrisoare a lui Vichentie Babeș în care, la 13/24 Ianuarie 1896 — la etatea de 75 de ani, zicea:

„...pe mine mă doare *Hodoniul*, unde m'am născut și de unde am dulci suveniri din copilărie, și — unde ași dori să fiu dat pământului...”

*Trecu ca pe mine me din Hodoniul
unde m'am nascut și de unde au dulci
suveniri din copilărie și — unde aș dori
să fiu dat pământului.*

V. Babeș

La 1 Ianuarie 1936 se împlinesc 115 ani de la moartea lui. Mai păstrez încă anunțul funebral conform căruia „...rămășițele pământești au fost puse *la odihnă eternă* în cripta fami-

liară din *Albertfalva*“, un sat foarte aproape de *Budapesta*.

Cel mai celebru reprezentant al epocii noastre de redeșteptare națională — cum îl parentau contrarii lui politici din sânul partidului național în ziua înmormântării lui, — marele Vichentie Babeș nu-și poate dormi somnul de vecinicie, acolo departe, în pământ străin.

Tocmai așa cum au fost aduse acasă moaștele lui Eftimie Murgu, să adunăm oasele marilor noștri eroi de pe câmpurile luptelor naționale. Atâta recunoștință trebuie să avem întru înălțarea numelui Vichentie Babeș, înconjurat de aureola vecinicieii... Măcar, acum după 29 de ani dela moartea lui, să-i împlinim ultima dorință. Iar dacă ridicarea unui mausoleu ar fi cu neputință, să-i așezăm truditelile-oase sub altarul bisericii din Hodoni, comuna lui natală.

Vichentie Babeș a fost un suflet de elită, care a strălucit în luptele naționale a celor mai negre vremuri; el a fost un naționalist de forță, care cu pururea minții sale a zguduit pe adversarul în parlamentul dela Budapesta, determinând evenimente și purtându-ne pe căi luminoase în trudita noastră viață națională.

Și ar fi păcat mare să lăsăm ca ungurii să pângărească sfintele moaște ale aceluia, care a

avut partea leului în redeșteptarea noastră națională.

Să-l aducem acasă.

Dr. Ilie Gropșianu

Șirile de mai sus sunt însoțite încă la apariția lor de următorul

A P E L :

Inregistrând, cu satisfacție articolul inimosului nostru vechi colaborator — plini de pioasă recunoștință pentru memoria marelui jurist și marelui român, care a fost Vichentie Babeș, îndurerăți de soarta crudă ce i-a fost rezervată de a nu-și ști oasele tihnit așezate în glia strămoșească, dornici, din toată inima de a repara profunda nedreptate ce i-s'a făcut până în prezent și ținând să-i transformăm mormântul în loc de închinăciune, de reculegere și de vitejească îmbărbătare în lupta grea de interioară și exterioară apărare, contra permanențelor noastre dușmani, la care abia acum ne-am deșteptat, din lungul somn pe laurii victoriei, sângeros câștigate — ne îngăduim a adresa, tuturor juriștilor ținutului nostru, un călduros apel, de ajutorare.

Vrem să realizăm ultima voință a marelui dispărut, jurist ca și noi, strălucit ca nimeni altul.

Vrem să-i aducem rămășițele la Hodoni, deocamdată — în așteptarea cuvenitului mausoleu — în Biserica satului.

Cerem, tuturor celor cari ne urmăresc activitatea și ne apreciază lupta de cinstire a tot ce e înalt românesc, să ne dea obolul, lor, cât de mic.

Cei peste 2000 de juriști ai Banatului, cotizând doar câte 50 lei fiecare, ne-ar pune în posesiunea sumei indispensabile pentru strămutarea rămășițelor.

Așteptăm încrezători, până la 15 Ianuarie 1936 ¹⁾).

*Comitetul de Conducere al Cercului
Juridic Bănățean*

¹⁾ Toate sumele se vor expedia prin mandat poștal, pe numele dlui avocat Dr. Ion Doboșianu.

Apelul „cercului juridic bănățean“ a aflat un viu răsunet în întreaga ziaristică națională, atât în provincie, cât și în capitală.

D-l Vianu a scris atunci în No. 2461 dela 1 Ianuarie 1936 pe pagina primă a ziarului „Dreptatea“ din București, Miercuri 1 Ianuarie 1936, înflăcăratul articol de mai jos, pe care pentru frumusețea lui î-l redăm în întregime:

„VICHENTIE BABEȘ“

La 1 Ianuarie 1936 se împlinesc 115 ani, de la nașterea — în Hodoniul Banatului — a marelui patriot și luptător român, Vichentie Babeș.

Nu de mult, întru eternizarea memoriei lui și drept pildă de recunoștință a neamului, Românii bănățeni, au ridicat prin subscripție publică un monument lui Babeș, în grădina publică din Timișoara.

La inaugurarea acestui monument, florile recunoștinței au fost depuse din belșug pe soclul care poartă bustul lui Vichentie Babeș, iar d. Iuliu Maniu a ținut să ia cuvântul ca fost președinte al partidului național-român din Ardeal și Banat și să proslăvească marele rol jucat de Babeș în epoca de redeșteptare națională a Românilor transcarpatini.

Cu aceasta s'a dat o parte de dreptate marelui dispărut bănățean, dar nu s'a împlinit încă totul ce trebuia făcut pentru el.

Și acest „totul” reprezintă foarte puțin: dorința vie a lui Babeș de a fi înmormântat în locul unde a văzut pentru prima oară lumina zilei, în Hodoniul lui drag, în mijlocul Românilor lui pe cari i-a iubit, i-a condus și i-a ajutat, acolo unde, s'au împletit amintirile familiare

cu gândurile de eliberare ale fraților săi de sub robia străină.

În această privință d. dr. Ilie Gropșianu publică un emoționant articol în revista cercului juridic bănățean, în care, între altele se înregistrează și un facsimil al lui Babeș cu următorul cuprins: „Pe mine mă doare Hodoniul, unde m'am născut și unde am dulci suveniruri din copilărie, și unde aș dori să fiu dat pământului”.

Facsimilul, poartă data de 24 Ianuarie 1896, atunci când Vichentie Babeș avea vârsta de 75 de ani.

Deși s'au scurs 30 de ani dela moartea lui, totuși această modestă dar vie dorință nu i-a putut fi împlinită.

Marele patriot zace și astăzi în cripta părăsită și ruinată din cimitirul satului Albertfalva din preajma Budapestei, unde nimeni nu-i aprinde o lumânare la căpătâi și unde crucea, crucea datinei pe morminte, i-au năruit-o vremele cari s'au scurs.

Dintr'o scrisoare primită de d. dr. Ilie Gropșianu dela un prieten din Budapesta desprindem aceste triste amănunte cu privire la chipul în care se află cripta în care zace Vichentie Babeș:

— „După informațiile luate, din familia Babeș, în Budapesta, nu mai trăește nimeni.

La 18 Noembrie trecut am fost să văd cripta familiară în care este înmormântat Vichentie Babeș.

Am rămas foarte surprins când am văzut în ce stare se află cripta. Ea este aproape ruinată. Se vede că de vre-o 20 de ani nu s'a mai îngrijit nimeni de ea.

În partea dindărăt, la colțul drept, bolta este surpată și prin deschizătura formată se zărește un sicriu care plutește într'o apă de vre-o 10 cm. adâncime.

Deschizătura aceasta parcă e intenționat făcută de cineva, tocmai pentru ca apa să poată intra în criptă. Mă tem că până la primăvară, dacă ea nu se renovează, bolta se va surpa și totul nu va mai fi decât o ruină".

Am reprodus cuprinsul scrisoarei adresată din Budapesta dlui dr. Ilie Gropșianu, pentru ca să se afle în ce hal se găsește mormântul celui mai de seamă reprezentant al epocii de redășteptare națională, din Ardeal și Banat.

Poate că vremurile au fost prea critice; poate că faptul n'a fost cunoscut la timp cărmuitorilor; poate că nu ne încălzim prea mult, în a păstra vie în amintirea celor de astăzi și de mâine, pe cei de ieri cari ne-au deschis orizonturi așa de largi și ne-au înlesnit calea ca să ajungem la realizarea visului nostru de secole.

N aducem, nimănu, nici un fel de vină. Când însă lucrurile sunt azi cunoscute, când le aducem și pe această cale la știrea cărmuitorilor, nu este cu puțință ca nepăsarea să continue să se așterne mai departe, nu este cu puțință ca un suflet de român să nu tresară și o inimă să nu bată mai puternic, pentru curmarea acestei indolențe dacă nu chiar a acestei rușini naționale.

Acolo, în cripta părăsită dela Albertfalva, marele Vichentie Babeș își așteaptă de trei decenii dreptatea, împlinirea dorinței din urmă de a nu zace pentru eternitate într'un pământ străin, departe de lumea care i-a fost dragă și de satul în care a avut „dulci suveniri de copilărie”.

Pentru câtă luptă națională a dus în cele mai grele și mai cumplite vremi de oprinare a elementului românesc din Ungaria; pentru câtă activitate a desfășurat în parlamentul maghiar pentru cauza românească; pentru câtă acțiune energică a pus întru apărarea românilor și dobândirea drepturilor lor, atunci când a purta tricolorul la butonieră era o crimă de stat, — se cuvine ca marele patriot și naționalist bănațean să-și aibe recunoștința postumă a neamului. Guvernul, sau dacă nu el, inițiativa particulară, societățile de eroi cari au această me-

nire trebuie să intervie pentru aducerea osemintelor lui Vichentie Babeș dela Albertfalva, în cimitirul satului Hodoniu, așa cum a fost ultima dorință a admirabilului român și naționalist.

Anii trecuți, au fost aduse din Ungaria osemintele lui Eftimie Murgu. Mai înainte se ridicase o placă comemorativă pe casa lui Bălcescu din Falermo și se pusese o cruce pe mormântul lui din cimitirul sicilian. Anul trecut au fost aduse în țară și înmormântate cu mare pompă, osemintele domnitorului Dimitrie Cantemir.

Ce ar fi să se împlinească la 3 Februarie — ziua morții lui Vichentie Babeș — ultima lui dorință de a fi înmormântat la Hodoniul lui drag?

L. I. VIANU

*

La apelul „cercului juridic bănățean” de mai sus au răspuns următorii domni:

Dr. Gheorghe Dobrin avocat Lugoj cu Lei 500. Cu câte 100 lei au contribuit: Sabin Moldovan, Dr. Petru Penția, Dr. Ilie Grosșianu, Ing. Adam Cucu, Dr. Gheorghe Stoian, Traian Crașovanu, Victor Cioflec, Dr. G. Ziegler, Dr. I. Becker, Dr. T. Diaconovici, Dr. D. Faur și I. Talpeș și ulterior Dr. Dim. Nistor f. prefect

cu Lei 500. Peste tot: Lei 2400 (Douămii patru-
sute). Facta loquuntur!

Atunci iostul președinte al „cercului juridic
bănățean” s'a adresat cu două cereri ministeru-
lui ungar de interne și celui al comunicațiilor
din Buğapesta, cerându-le permiterea exhumă-
rii osemintelor lui Vincențiu Babeș și aducerea
lor în patrie.

In loc de răspuns din partea ministerelor
ungare, pretura ungară dela Budapesta la 8
Mai 1936, ni-a comunicat următoarea hotărîre,
pe care o redăm și în orginal pentru noi, cari
secole de-arîndul ne obicinuisse-răm cu astfel
de acte de dreptate ungurească...

Másolat.

Budakörnyéki járás főszolgabirája. Tárgy:
Az albertflavai temetőben levő Babesz családi
sírbolt helyrehozatala.

Szám: ad. I. 4076/1936. kig.

VÉGHATÁROZAT.

Az 1876 évi XXIV. t. c. 119 §-a, illetőleg
124-nek k. pontja alapján az albertfalvai teme-
tőben levő Babesz családi sírboltnak földdel va-
ló haladéktalan betömését elrendelem és utasi-
tom Albertfalva község előljáróságát, hogy a be-
tömést haladéktalanul fogantossítsa

A betömés költségei a sírbolt tulajdonosát

terhelik, amelyet Albertfalva község a tulajdonos feltalálásáig előlegezni és azt öt évig nyilvántartani köteles. A költségek közadók módjára hajtandók be.

E véghatározatomat az 1929 évi XXX. t. c. 56 §-ának (1) bek. b). pontja alapján felelősségre való tekintet nélkül azonnal végrehajthatónak mondom ki.

MEGOKOLÁS.

Albertfalva község hozzám tett jelentése szerint az albertfalvai temetőben levő Babesz családi sírbolt több helyen beomlott, úgy hogy a sírboltban elhelyezett koporsók kívülről láthatókká váltak és a magas talajviz miatt a koporsók a sírboltban ide-oda uszkálnak.

Ezt az állapotot a helyszínen eljáró járási tisztviselő orvos is megállapította azzal, hogy a nyitott sírbolt a közegészségügyre veszélyes és ezért annak, tekintettel a melegebb évszakra — azonnali betömését kérte elrendelni.

Ehhez képest a rendelkező részben foglaltak szerint kellett határoznom annál is inkább, mert a sírboltba temetkező család Albertfalva községben ismeretlen és ott hozzátartozójuk nincs.

Az azonnali végrehajthatóság elrendelésé-
figyelembe jövő fontos közegészségügyi érdekek

helyes megvédésén alapszik. Ebből az okból nem várhatom meg annak a határidőnek a lejártát sem, amelyet a Vármegyei Hivatalos Lapban közzétett felhívásban a hozzátartozók jelentkezésére állapítottam meg.

E véghatározatom ellen az 1929 évi XXX. t. c. 48 §-a alapján a vármegye alispánjához birtokon kívül lehet felebbezéssel élni. A felebbezés a kézhezvételt követő naptól számított 15 nap alatt szóban vagy írásban nálam kell előteterjeszteni.

Eről: Albertfalva község előljáróságát értesitem.

Budapest, 1936 május 8.

A kiadmány hiteléül:

Olvashatatlan aláírás s. k.

irodavezető. P. H.

Dr. Schultz s. k.
főszolgabíró.

Primpretorul plasei Buda-jur. Obiect:
Repararea criptei familiei Babeş din cimitirul
din Albertfalva.

Hotărâre finală. In puterea § 119 resp. 154 p. k.) din art de leg. XIV din anul 1876 dispun astuparea imediat cu pământ a criptei familiei Babeş din cimitirul comunei Albertfalva și ordon oficiului comunal din com. Albertfalva ca astu-

parea să o execute fără întârziere. Cheltuielile astupării le va suporta proprietarul criptei, iar până la descoperirea aceluia le anticipă comuna Albertfalva, ținându-le în evidență cinci ani. Cheltuielile se vor executa ca și impositivul public. Declar această a mea hotărâre finală ca executabilă imediat și pe baza §-ului 56 din leg. XXX:1929 fără considerare la căile de apel. Motivare: Conform raportului primăriei Albertfalva mie adresat, cripta Familiei Babeș din cimitirul com. Albertfalva, în mai multe locuri s'a prăbușit, așa că sicriile așezate în criptă se pot vedea de afară și în urma apei mari dintrânsa, înoată în toate părțile. Acest fapt l'a constatat pe teren și medicul cercual cât și faptul că cripta deschisă fiind, e periculoasă pentru sănătatea publică și a cerut să se ordone astuparea ei și cu considerare la încălzirea din acest anotimp. Așa fiind cu considerare la cele din dispozitiv am trebuit să dispun ca mai sus și cu atât mai vârtos, că familia îngropată în criptă e necunoscută și nu are pe nime în comuna Albertfalva. Ordonația executării imediate o motivează apărarea importantelor interese sanitare bineînțelese. Pentru aceste motive nu am putut aștepta nici sorocul prevăzut de Monitorul oficial județean referitor la apelul pentru prezentarea rudelor mai apropiate. Contra acestei hotărâri finale în

puterea §-ului 48 din legea XXX:1929 se poate apela, apelul însă nu împiedecă executarea. Apelul se va adresa mie verbal sau înscris, în termen de 15 zile dela înmânarea acestei hotărâri finale. Despre care se avizează primăria comunală Albertfalva. Budapesta, la 8 Mai, 1936. Dr. Schultz, m. p. primpretor. L. Sig. Pentru conformitate: Indescifrabil, prim-grefier.

Ulterior, conform adresei Legațiunei Regale a României din Budapesta, autoritățile superioare — la intervenția păr. T. Ungureanu au acordat o amânare de 14 zile.

Câte-va zile mai târziu am primit următoarea scrisoare:

Budapesta, la 16 Mai 1936.

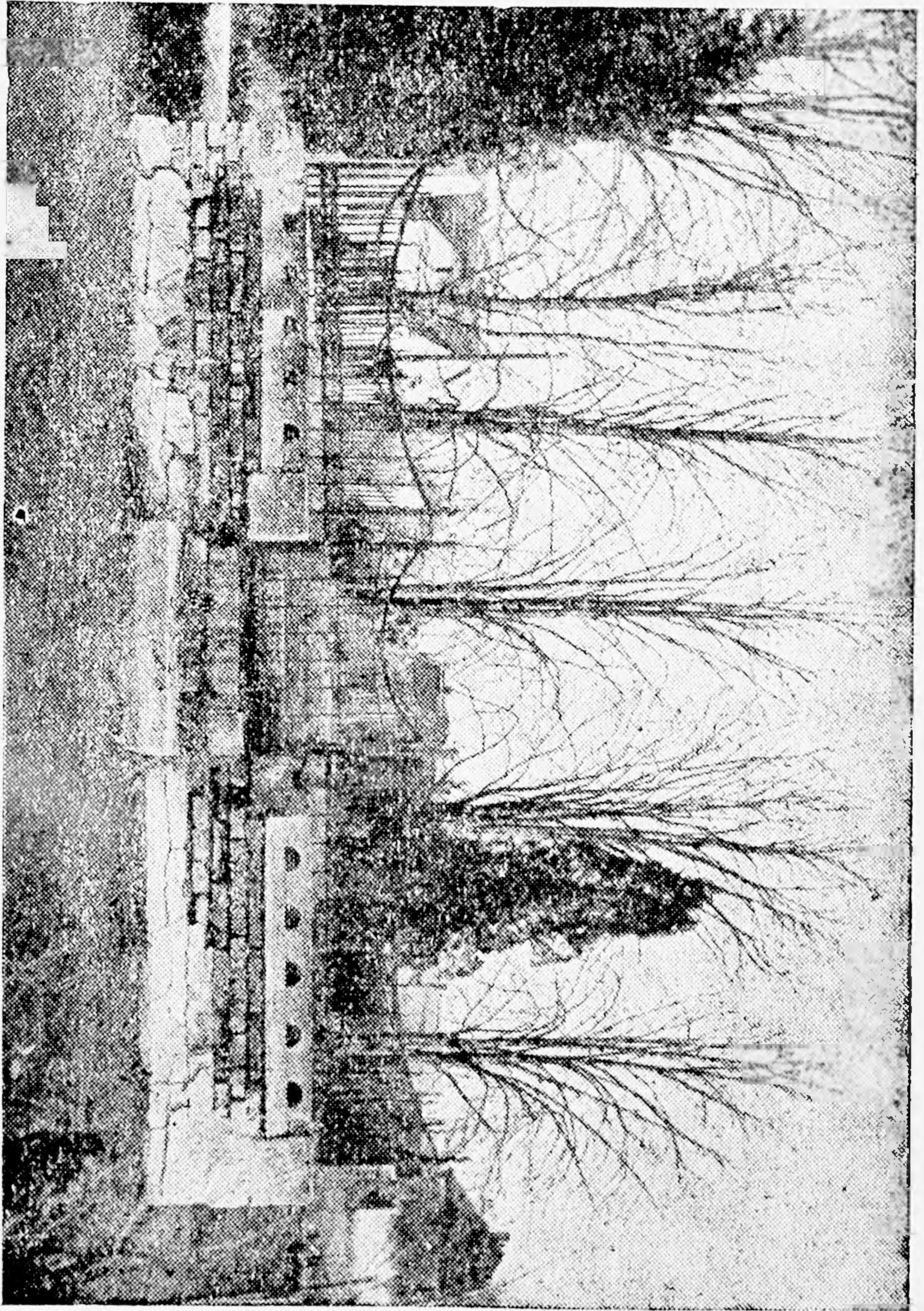
Mult Stimat Domnule Gropșianu!

La epistola Dvs. din 14 Aprilie a. c. numai acum pot răspunde, durere c'am târziu, însă fiind eu foarte ocupat binevoșiți a mă scuza.

La celea din epistolă vă comunic următoarele: cripta familiei V. Babeș nu se mai poate repara, după cum v'am comunicat și în epistola din toamna trecută, cripta e în stare să se ruineze, acuma s'a întâmplat, cea ce am scris, adică partea din dărăpt a boltiturei s'a surpat rămânând din criptă numai o ruină. Nu se poate repara cripta și din motivul că cimiteriul din

Albertfalva e așezat în un loc prea jos și în criptă este apă de 130 cm. asupra căreia plutesc sicriile. După ce s'a surpat boltitura criptei, la insistența poporului și autorităților civile din Albertfalva, prim-pretorul plasei Budakörnyéke prin deciziunea No. ad. I. 4076/1936 kig. a ordonat primăriei din Albertfalva ca momentan să acopere toată cripta cu pământ. Sub 1, alături deciziunea prim-pretorului. Am intervenit la prim-pretorat și mi-a succes ca pe timp de 15 zile să rămână cripta acoperită numai partea unde s'a surpat, iar celelalte părți unde găurele sunt mai mici să se acopere provizor cu scânduri.

După cum vedeți cripta e în stare foarte rea și e de lipsă o intervenție foarte urgentă. Cripta actuală nu se poate repara fiind ea în o stare foarte rea, repararea radicală se poate face numai dacă se va face toată din nou, și fiind teritoriul ei prea mare, ar costa o sumă teribilă: subsolul fiind sub apă ar costa o sumă foarte mare numai betonul prin care s'ar putea exclude apa. In cauza aceasta am vorbit foarte mult cu arhitectul fundațiunei Gojdu care supraveghează casele fundațiunei mai bine de trei decenii, un om foarte cum se cade, D-l Carol Rajner, și am ajuns la rezultatul, că ar fi cu mult mai bine și mai puțin costisitor dacă în

locul criptei actuale s'ar edifica o criptă cât mai modestă în cimitirul nou din Albertfalva, care fiind pe un loc mai înalt e scutit de inundarea apei, și osemintele celor ce rămân aicea să fie înhumate chiar în un simplu mormânt, decât să rămână în cripta actuală. Noua criptă ar costa după planul alăturat sub No. 2 suma de pengő 850.

Transportarea osemintelor lui V. Babeș ar costa după devizul lui Bachmanek alăturat sub No. 3 pengő 938,88, după devizul societății comunale pentru înmormântări alăturat sub No. 4, pengő 1426.28. Bachmanek se vede a fi mai real. Binevoiți, permiteți-mi a face o mică observare; dacă exhumați și transportați osemintele fericitului V. Babeș oare n'ar fi corect să se transporte cu el împreună și osemintele soției sale, ori cum ia fost soție o viață întreagă și după smerita mea părere ar fi corect ca osemintele lor să fie așezate împreună. Spesele ar fi mai mari cu vre-o sută pengő, care sumă s'a. putea cruța în altă parte.

Exhumarea și așezarea în o nouă criptă a celor trei cari rămân aicea după devizul lui Bachmanek ar costa 175 P. după devizul societății comunale 725 p. În criptă sunt patru sicrie V. Babeș, soția lui V. Babeș și Emil Babeș, că în sicriul al patrulea cine odihnește de prezent

nu vă pot scrie, în săptămâna viitoare voi căuta să știu.

Mult stimat Domnule Consilier, din ce ce de mai sus vă puteți convinge că aranjarea chestiei acesteia e foarte urgentă (14 zile) deci vă rog a consulta cu cei competenți și a le comunica situația în care se află cripta unui fost român adevărat. Dacă nu s'a putut colecta suma necesară pentru transportare, măcar cripta nouă să se facă și să se așeze acolo osemintele până se vor transporta, sau în cel mai rău caz să se înhumeze osemintele lor în cimiteriul nou în simplu mormânt care ar costa circa 500 P.

Vă asigur că nu voi cruța nici o oboseală ca să pot satisface întru toate dorinței Dvs și să nu rămână osemintele unui român deasupra pământului, ca cel pe care nu voiește să-i primească pământul, fiind străin.

Primiți Vă rog deosebitele mele complimente.

ss. TOMA UNGUREANU
protopop ort. rom.

La 19 Maiu 1936, Ministrul nostru seria prefectului nostru:

COPIE.

Legatiunea Regală a României din Budapesta. Budapesta, 19 Mai 1936. No. 1580. DOM-

NULE PREFECT, Ca urmare la convorbirca telefonică de azi, am onoarea a Vă face cunoscut, pe baza informațiilor obținute de Părintele Ungureanu, că Autoritățile maghiare au acordat o amânare de 14 zile, adică până la 28 Mai p. c. pentru zidirea criptei conținând osemintele defuntului V. Babeș și a membrilor familiei sale, așa încât urmează ca comitetul constituit în vederea transportării osemintelor lui V. Babeș, să decidă cât mai neîntârziat în ce privește exhumarea și transportarea rămășițelor sale, precum și în ce se găsească în criptă comună.

Totodată Vă comunic și numărul de telefon al Părintelui Ungureanu în cazul când ați avea a-i face o comunicare directă: Tel. 37791.

Primiți, Vă rog, Domnule Prefect, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Ministrul României V. Grigorcea m. p. (L. S.)

Pentru conformitate: Badian.

Președintele nostru fiind absent la București, într'o clipă de desperare m'am adresat atunci d-lui prefect al județului Timiș-Torontal: Dr. Dimitrie Nistor, care are partea leului în această cauză sfântă și care a binevoit a ne trimite în ziua cererii noastre următoarele adrese:

Prefectura Județului Timiș-Torontal
Serviciul Financiar.

No. 9372/1936.

OBIECT: Transportarea rămășițelor pământ-tești lui Vichentie Babeș din Ungaria.

Către

Cercul juridic Bănățean

TIMIȘOARA.

La cererea Dvs. privitoare la acordarea unui ajutor bănesc de Lei 30.000 pentru acoperirea cheltuelilor cu transportarea rămășițelor pământ-tești lui Vichentie Babeș din Ungaria, avem onoare a Vă face cunoscut, că din bugetul Prefecturii de pe a. c. am acordat un ajutor de 10.000 Lei, recerând totodată primăria Municipiului Timișoara pentru a contribui cu suma de Lei 10.000 Comitetul școlar județean cu suma de Lei 5000 și Camera de industrie și Comerț cu suma de Lei 5000.

Totodată avem onoare a Vă aduce la cunoștință, că după cum s'a comunicat verbal D-lui Consilier Gropșianu, ne-am adresat — prin Banca Românească sucursala Timișoara — Comisiunii Speciale de pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului (str. M. Bank No. 4) pentru a aproba eliberarea deviziei efectivă de 1500 pen-

gö sau prin ordin de plată la Banca Națională ungară din Budapesta.

Timișoara, la 20 Mai 1936.

Prefect: Dr. NISTOR.

Șeful serviciului fin.
Indescifrabil.

Mult stimat D-nule Consilier!

Pentru a putea face demersuri necesare pentru obținerea devizei necesară la transportarea rămășițelor pământești a lui Vichentie Babeș din Ungaria, Vă rugăm să binevoiți a ne comunica încă azi numele persoanei care va primi devizele dela Banca Națională, respective care va pleca în Ungaria.

Timișoara, la 20 Mai 1936.

cu deosebită stimă:

șeful serv. financiar al Prefecturii
Indescifrabil.

La 20 Mai, am trimis următoarea scrisoare:

Domnule Protopop

Aflați că prefectura jud. Timiș-Torontal cu hotărârea No. 9372 din 20 Maiu, a aprobat cererea noastră de a vi se trimite imediat suma de Lei 30.000 (treizeci mii), pentru transportarea rămășițelor pământești a lui Vichentie Babeș din Ungaria.

Suma o veți primi de urgență prin ordin de plată la Banca Națională ungară din Budapesta. Vă rugăm foarte mult ca hotărârea preturei Budajur să se suspende pentru câteva zile.

Primiți, Vă rugăm, profunda noastră recunoștință pentru sufletul pe care l-ați pus în această cauză sfântă și dreaptă.

Oficial veți fi avizat peste câteva zile, — președintele nostru, d-l Dr. Alex. Marta, primul președinte al Curții de Apel fiind absent și va sosi abia la finea săptămânii dela București.

Și până atunci, Vă rugăm, să binevoiți a ne comunica toate cheltuelile P. On. D-Voastre.

Cu adâncă recunoștință:

Dr. I. Gropșianu

Timișoara, 20 Mai 1936.

P. O. D. Protopop Toma Ungureanu

Budapesta VII. Holló-u. 8.

Ia-tă răspunsul:

Budapesta, la 26 Mai 1936.

Mult Stimat Domnule Gropșianu!

La epistola D-Voastră din 20 l. c. am onoare a Vă comunica următoarele: Azi, adecă în 26 Mai am primit dela legația regală română 606 P., pentru acoperirea speselor obvenind cu exhumarea osemintelor lui V. Babeș și membrii

familiei Babeș. Dela legatie am primit informație, că pentru transportarea osemintelor se va trimite dela Timișoara un furgon, atunce spe-sele cu transportul vor scăde, și vor rămâne nu-mai speșele cu exhumarea și reînhumarea celor ce rămân aicea. Exhumarea și permisele pentru transportarea osemintelor lui V. Babeș 252 P. Exhumarea și reînhumarea membrilor familiei 175 P. Trei locuri pentru înmormântat în cimi-teriul nou, a 30 P., 90 P. Al treielea sicriu în caz că va fi de lipsă (în devizul lui Bachmanek sunt luate numai două sicrie 55 P. Total 572 P.), rămâne 34 P., din care voi acoperi speșele mai mărunte.

Momentan ce am primit banii am fost la Bachmanek și i-am dat plenipotență pentru câștigarea permiselor, pentru exhumare și trans-portarea lui V. Babeș. Acesta permise vor fi câștigate cel mult până în 29 Mai a. c. deci fur-gonul va trebui ca la exhumare să fie aicea. Sau eu, sau legatia o să vă avizeze telegrafic pe când să fie aice furgonul, dar cel mai târziu în 2 Iunie a. c. necondiționat se va face exhuma-rea.

Sicriile celor ce vor rămâne aicea, ca să nu rămână în cripta de acum care e plină cu apă, deoarece n'am primit altă dispoziție și nici bani pentru altă criptă, le voi așeza în cimiteriul

nou în mormânt regulat, un loc pentru mormânt costă 30 P. Dacă nu se zidește altă criptă ar fi de lipsă încă de vre-o 150 P. ca macăr o cruce să le așez la mormânt. Notez că la cripta actuală nu e cruce.

Și până când o să va mai scriu cum se dezvoltă mersul lucrărilor, rămân dorindu-Vă tot binele cu deosebită stimă

TOMA UNGUREANU
preot ort. român.

La sosirea acestei scrisori, cel care scrie aceste rânduri eram spre Budapesta, deși *nu promisem nici un ban, dela nime.*

Am trebuit să împrumut în acest scop 30 (treizeci) pengő prin d-l I. Potra dela „Banca Românească” cu îndatorirea să-i replătesc în 8 zile tot în pengő...

La 26 Mai am ieșit, iar la 30 Mai am reîntreat în țară, cu trenul.

Remășițele lui Vincențiu Babeș, ale soției lui Sofia și ale fiilor lui: Emil și Sever au fost aduse cu furgonul primăriei Timișoara, pe care eu nu aveam dreptul să călătoresc.

Toate cheltuielile exhumării și ale transportului au fost achitate — în mare parte — ulterior de prefectura județului Timiș-Torontal, între cari și ale mele în suma de 129 Pengő,

și Lei 1576 din colecta mai sus amintită a „Cercului juridic bănățean”.

În cimitirul din Albertfalva, un sat lângă Budapesta, iar acum un suburbium al capitalei, mormântul lui Vincențiu Babeș avea pe vremuri o frumoasă criptă ridicată la 1890 de însuși Vincențiu Babeș. Acolo a fost îngropat la 1888 Sever, fiul lui de mare speranță, care și alesese cariera militară. A fost locotenent în al 3-lea regiment de husari și încetat din viață la 17 Dec. 1888 în Abbazia, unde a mers pentru căutarea sănătății sale. (Familia p. 588 a. 1888). Vincențiu Babeș a fost înmormântat acolo la 5 Februarie 1907. Mai târziu — la 1917 au fost înmormântați alături soția sa Sofia și fiul lui: Dr. Emil Babeș, în al cărui birou avocațial am avut fericirea să fac practică avocațială mai mulți ani de-a rândul.

Fericitul Vincențiu Babeș încă în viață fiind a ridicat acolo deasupra criptei o frumoasă cruce de marmoră neagră.

La exhumarea din 1936 această cruce nu mai exista, ci numai o tăbliță de ținc (20×17 cm.) legată cu sârmă de gardul de fer al criptei cu inscripția *maghiară*: „Aici odihnește Dr. Emil Babeș dec. 5 Iul. 1937. Pace țărânei lui!”

La exhumare am făcut o adevărată anchetă. Vecinii: *Bölönyi Ioan*, comerciant de lemne și

Ștefan Prüller primarul comunei *Albertfalva* mi-au spus, că crucea avea trei ramuri de marmoră neagră; că după război un oarecare măestru a primit-o dela primărie în schimbul reparării criptei. *Iosif Rudolf* cassar comunal și *Elisabeta Konrad* No. 25 mi-au spus: cripta și crucea familiei Babeș erau cele mai mari și cele mai frumoase din întreg cimitirul; că bunicul ei: *Iosif Bozbor*a fost subprimar i-a spus că crucea lui Babeș s'a prăbușit în criptă unde căzuse și un copil. *Gheorghe Tóth* d. str. *Kisfaludi* No. 4, care de ani locuiește lângă țintirim a văzut patru sicrie în criptă cât și crucea de marmoră neagră de 2 m. înaltă, prăbușită în criptă și apoi expediată de acolo, — unde? nu știe; a mai văzut odată o doamnă bătrână, cercetând mormântul. „Sunt consilier comunal și dovedesc identitatea martorilor de mai sus. M'am temut de ciumă și am propus astuparea criptei...”

Am răsturnat piatra de pe criptă și am văzut scara ce ducea în interior. Un singur sicriu se vedea în băltoaca murdară. Era un sicriu dela firma vestită *Beschornes*, din Viena. În el se mai aflau rămășițe din uniforma de ofițer a lui Sever, cel de al 4-lea fiu a lui Vinc. Babeș. Celelalte 3 erau îngropate de perețele surpat al criptei. Am trebuit să aducem

pompierii comunali să pompeze apa murdară din criptă. Sicriul lui Vincențiu Babeș era mic, aproape ca al unui copil.

O scurtă rugăciune a protoiereului Toma Ungureanu și osemintele celor patru: Vincențiu, soția și cei doi copii ai lor sunt înfășurate în giulgiuri curate și puse în sicriul de metal donat de primăria munic. Timișoara.

Era aproape miezul nopții când am terminat cu exhumarea, căci toată ziua a plouat. Seara a fost frumoasă și senină. E seară de sfârșit de Mai. La câțiva pași linia Fiume a căii ferate; din ferestrele trenurilor ce se perindau unul după altul, călătorii curioși priveau la cripta deschisă și încunjurată de făcliile lucrătorilor la acel miez de noapte. Totul era atât de mistic ca în primele epoce ale creștinismului. S'a făcut și o mică pomană la groapă, muncitorii uzi până la piele înghițând o dușcă de țuică adusă din sat; am gustat-o și noi împreună cu cele nouă persoane oficiale, primmedicul, primnotarul județean și ceilalți — apoi muncitorii au ridicat pe umeri sicriul, alții purtau făclii alături și în urma sicriului curioșii au format convoiul prin aleiele de căstani înfloriți a-i cimitirului, iar în fruntea convoiului figura frumoasă a protoiereului nostru ortodox român din Budapesta, un brad voinic în stră-

lucitoare odăjdii, cântând pe tot parcursul drumului împreună cu mine, tânguitorul prohod: „Adusu-mi-am aminte de prorocul ce zice: eu sunt pământ și cenușă...”

Așezat în luxosul furgon al orașului Timișoara, Vincențiu Babeș, la focul scăpătatelor stele, în acea frumoasă noapte, însoțit de noi, a trecut podul de sub palatul regal — traversând Dunărea și străzile Budapestei și îndreptându-se spre îndepărtatele și mult doritele hotare ale României Mari, profețite cândva de dânsul...

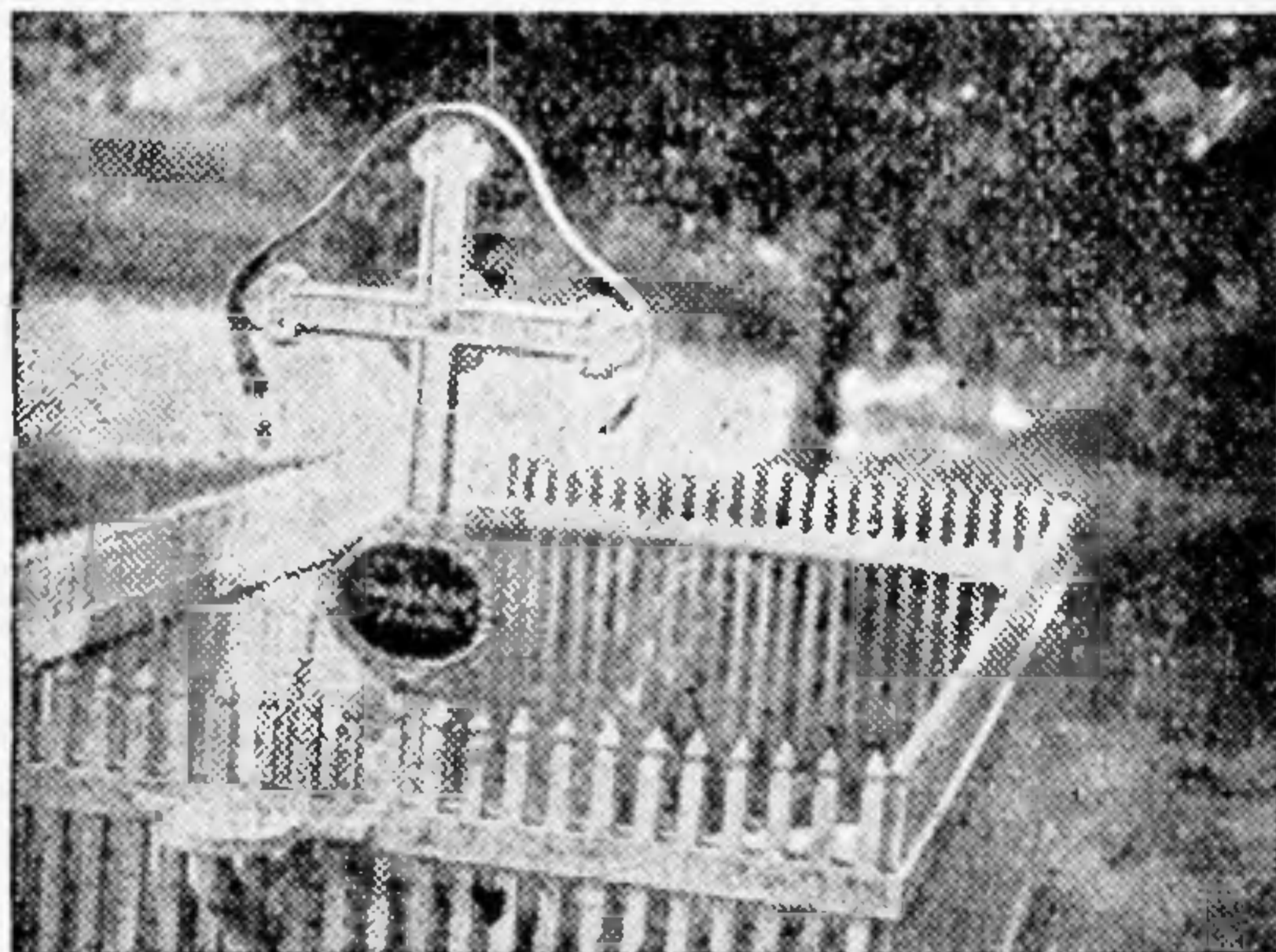
*

Reînhumarea osemintelor lui Vicențiu Babeș

Reproducem la acest loc un articol al d-lui Dr. Ion Rusalin din „Revista Cercului Juridic Bănățean”.

Strigătul de alarmă lansat de d-l magistrat Dr. Ilie Gropșianu, în coloanele N-rului 12/1935 a Revistei noastre, a fost încununat cu succes. Datorită străduințelor pe de o parte a Cercului Juridic Bănățean, iar pe de altă parte a autorităților administrative locale, care au îmbrățișat cu căldură ideea aducerii în țară a osemintelor marelui român și bănățean, ce a fost Vicențiu Babeș, în ziua de 30 Mai a. c. ideea a devenit fapt împlinit. Delegatul Cercului Juridic Bănățean, d-l Dr. Ilie Gropșianu, a asistat la exhumarea din cimitirul comunei Albertfalva și a adus în țară acele moaște scumpe, cât și a familiei lui Babeș. Prin această faptă românească și creștinească, poporul român bănățean un numai că a satisfăcut ultima dorință a lui Vicențiu Babeș, dar și-a îndeplinit și un comandament moral și de conștiință față de activitatea imensă dezvoltată pe altarul cauzei naționale de acest mare om.

În ziua de 1 Iunie a. c., printr'o modestă dar solemnă sărbătoare, au fost redată gliei strămoșești din comuna Hodoni, rămășițele pământești a lui Vicențiu Babeș și ale familiei sale, soție, fiu Emil și nepot. La această sărbătoare

a participat în numele județului Timiș-Torontal D-l Prefect D. Nistor; în numele Curții de Apel și Cercului Juridic Bănățean D-l Dr. Alex. Marta, prim-președinte, D-l Dr. Valer Șovrea procuror general, D-l I. Popiștiu consilier de C. de Apel, D-l V. M. Theodorescu prim-președinte de Tribunal și *D-l Dr. Ilie Gropșianu judecător cu gradul de Cons. de C. de Apel*; în numele Primăriei Municipiului Timișoara D-l Aug. Coman primar și D-l Dr. N. Table secretar general; în numele Comand. Diviziei D-l maior Haica; în numele Asociației învățătorilor din Banat D-l P. Rămneanțu; în numele partidului

național-țărănesc D-nii Sever Bocu, D-l Dr. Gabor Liviu și alții; în numele plasei Vinga D-l Pavel Manta primpretor, corul din Satchinez, iar în numele comunei Hodoni D-l Tismonariu paroh, D-l Dafin Daica primar și D-l G. Cioca învățător, împreună cu toată suflarea românească din comuna Hodoni. După slujirea unui parastas oficiat de d-l protopop Seculin, asistat de d-nii preoți Jurma, Guțu și Tismonariu, D-l protopop Seculin în numele Bisericii, D-l Prefect Dr. D. Nistor în numele județului, *D-l Dr. Ilie Gropșianu în numele Cercului Juridic Bănățean*, D-l A. Coman în numele Primăriei Timișoara, D-l Sever Bocu în numele partidului național-țărănesc și D-l preot Tismonariu în numele comunei Hodoni, *prin câte o cuvântare de mare înălțare sufletească au ținut să aducă prinosul de recunoștință a Bisericii și neamului românesc în fața osemintelor lui V. Babeș*, pentru meritele neperitoare câștigate de defunct pe teren național, politic, bisericesc și cultural. După această solemnitate a urmat reînhumarea osemintelor în cripta așezată lângă biserică.

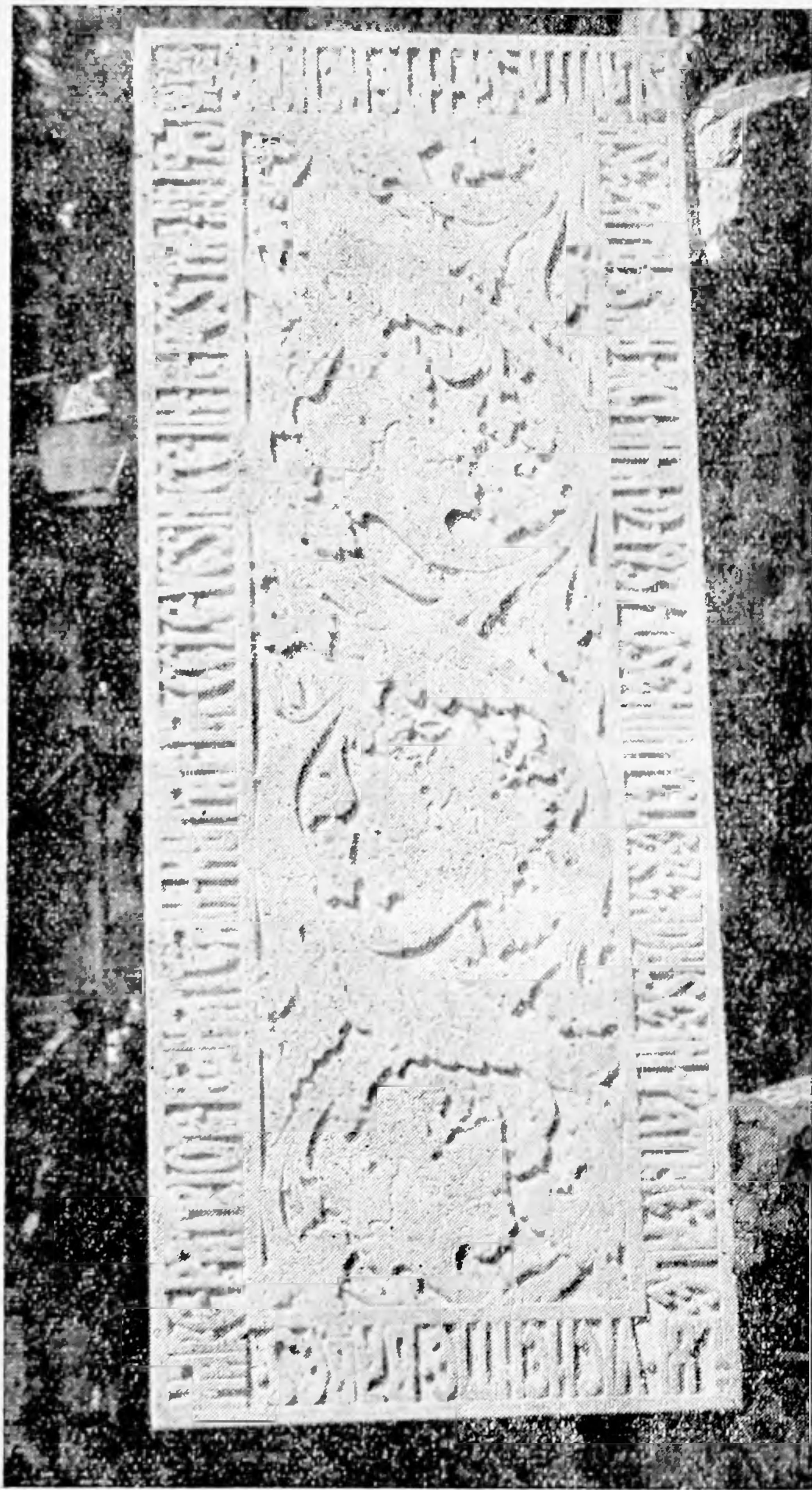
Cu prilejul reînhumării s'a discutat de cei prezenți posibilitatea ridicării în Timișoara a unui Pantheon pentru marii bărbați ai poporului nostru bănățean, între ei — bine înțeles și în prim loc V. Babeș. — De aceia serbarea

din 1 Iunie a. c. a avut un caracter redus și provizor.

Pentru ca generațiile de azi și mâine să cunoască activitatea imensă depusă de Vicențiu Babeș pe altarul cauzei naționale românești și mai ales bănățene, credem că mai avem datoria nu numai față de marele dispărut, dar și față de noi însuși, a aduna într'un mănunchi *toate operile răslețe și în manuscris a lui V. Babeș, și să-le edităm într'un volum omagial... Volum, care din cauza strânsei legături a lui Vicențiu Babeș cu poporul român bănățean, va avea menirea să descopere și un colț din istoricul politic și național atât de zbuciumat a poporului nostru bănățean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*".

Fără multă paradă, l-am petrecut pe Vicențiu Babeș la Hodoniul lui iubit, unde a dorit să fie dat pământului. Adevărata și cea de a treia a lui îngropare s'a făcut acum sub lespedea înflorită și făcută după modelul celei a lui Ștefan cel mare dela Putna.

Și lespedea și scrisul ei vor trece, dar mai trainic de cât bronzul ce-i eternizează aici în fața bisericei — figura, Vincențiu Babeș va trăi de-apururi în inima „națiunei române pe care a iubit-o și a apărât-o din tinerețele sale, între toate împrejurările, mai presus de toate”.

Potrivit hotărîrii luate în Iunie 1936 de către „Cercul Juridic Bănăţean”, care a luat asupra sa patriotica însărcinare de a exhuma şi a aduce din Ungaria (Albertfalva lângă Budapesta) rămăşiţele pământeşti ale marelui dispărut V. Babeş şi ale membrilor familiei sale şi a le reînhumă în comuna Hodoni, satul natal al lui V. Babeş, — aşezarea acestor oseminte în curtea bisericeii s'a făcut cu caracter provizor şi — în urma aprobării date de Prea Sfinţia Sa Episcopul Dr. Andrei Magieru al Aradului şi în conformitate cu încuviinţarea dată de Prefectura jud. Timiş-Torontal cu No. 26801/1938, sacro-fagul cu osemintele membrilor familiei Babeş a fost mutat la 4/VIII/1938 la locul de veci din interiorul bisericeii, în cripta săpată în faţa altarului. La acest loc cuvinte de laudă i-se cuvind-lui Ioan Baicu, adm. „Cerc. Jur. Bănăţean”, care dela început a pus mult zel în această sfântă cauză.

Actul mutării s'a săvârşit în prezenţa membrilor comisiunii instituite în acest scop.

Cu ocaziunea deschiderii criptei din curtea bisericeii s'a constatat că coşciugul de metal închis în această criptă în ziua de 1 Iunie 1936, data reînhumării, a fost găsit intact şi sigilat, aşa cum a fost aşezat aci în ziua reînhumării.

Din actele încheiate cu prilejul exhumării și a reînhumării, precum și din mărturia Domnului Dr. Ilie Gropșianu consilier de Curte de Apel în pensie, care și-a făcut stagiul și practica avocațială în biroul avocatului Dr. Emil Babeș și care a asistat la exhumarea, închiderea în sicriu și reînhumarea osemintelor membrilor familiei Babeș, rezultă că acest sicriu de metal, sigilat în regulă cuprinde osemintele următorilor:

1. *Vichentie Babeș* avocat, născut la 1 Ianuarie 1821 în comuna Hodoni, decedat la 3 Februarie 1907 în Budapesta, înmormântat la 5 Februarie 1907 în cimitirul din Albertfalva de lângă Budapesta, de unde a fost exhumat la 30 Mai 1936, adus apoi la Hodoni și înmormântat provizor în cripta din curtea bisericii ortodoxe române în ziua de 1 Iunie 1936;

2. *Sofia V. Babeș*, soția lui Vichentie Babeș, decedată în anul 1917 și înmormântată tot în cimitirul din Albertfalva, exhumată la 30 Mai 1936, transportată la Hodoni și reînhumată în aceiași zi și împreună cu osemintele soțului său în același sicriu sigilat în cripta din curtea bisericii ortodoxe române din Hodoni;

3. *Dr. Emil Babeș* avocat, decedat în ziua de 5 Iulie 1917 înmormântat la Albertfalva, exhu-

mat la 30 Mai 1936, transportat și reînhumat împreună cu osemintele părinților săi;

4. *Sever Babeș*, fost locotenent activ în armata austro-ungară, decedat la 17 Decembrie 1881 în Abazzia, înhumat în cimitirul din Albertfalva, exhumat de aici și reînhumat la Hodoni în acelaș sicriu și aceeași criptă cu părinții și cu fratele său Emil.

Deși zi de lucru, populația satului a luat parte în mare număr la slujba religioasă oficiată cu ocaziunea mutării la locul de veci din sfântul lăcaș al Domnului în comuna Hodoni.

Inchiderea și acoperirea criptei cu o frumoasă lespedă de marmură din Ruschița s'a făcut în prezența subsemnaților de către antreprenorul Gheorghe Munteanu din Timișoara. Pe lespedă s'a săpat în relief următorul epitaf:

„Așezatu-s'au aci în a. D. 1938 osemintele readuse în patrie ale lui Vichentie Babeș, mare patriot bănățean, mutat la cele veșnice în Budapesta în a. D. 1907. Slăvită să-i fie memoria”.

Urmează semnăturile.

*

Dintre copiii lui Vincențiu Babeș, azi niciunul nu mai este în viață.

Nepoții lui Vincențiu Babeș sunt următorii:

1. Dr. Aurel Babeș, conferenciar la facultatea de medicină din București.

2. Dr. Alexandru Babeș, șef de lucrări la secția dermatologică a spitalului Colțea din București.

3. Mircea V. Babeș, consilier de legăție la Washington. Adr. c/o Royal Roumanian Legation Washington D. C. U. S. A.

4. Titu T. Babeș, doctor în chimie industrială. Adr. c/o Shell Petroleum Corporation St. Louis Mo. U. S. A. 13 th 8 Locust Street.

5. Ing. Vincent Babeș, Turda, care a binevoit a ne comunica datele de mai sus. Mai trăește la Budapesta o fiică majoră a decedatului Dr. Emil Babeș, fapt aflat dela legațiunea noastră de acolo, iar despre Cornel Babeș fiul lui Vincențiu și Alexandru fiul lui Cornel din Budapesta, nu ni-a succes a primi nici o informațiune.

Broșura presentă sa făcut pe seama sătenilor cari au participat la serbările dela Hodoni. Intreaga operă cât și vasta corespondență a lui Vincențiu Babeș ar urma să fie publicată ulterior. In acest scop ne-am adresat veteranului publicist, d-lui Teodor Păcățianu, dela care am primit următoarea scrisoare: „Subsemnatul Teodor V. Păcățianu consimt ca opera mea „Cartea

de Aur” să fie scoasă într’o ediție nouă de către d-l Dr. Ilie Gropșianu și totodată să fie amplificată cu încă două volume scrise de D-Sa, unul — al IX-lea cuprînd mării dispăruți bănățeni, iar al X-lea volum să cuprindă oamenii mari ai Unirii.

Cluj, la 1 Noemvrie 1937.

Teodor V. Păcățian, m. p.”

Biblioteca Centrală
Raională Arad

171321